

VRŠNJAČKO ISTRAŽIVANJE O NAPUŠTANJU ALTERNATIVNOG STARANJA

SOS DEČIJA
SELA
SRBIJA

Dom pun ljubavi za svako dete

VRŠNJAČKO ISTRAŽIVANJE O NAPUŠTANJU ALTERNATIVNOG STARANJA

“Čovek kada prihvati situaciju u kojoj se nalazi tek onda počinje da živi, jer onda postaješ svestan, a kad si svestan možeš ispraviti neke stvari”
Mlada osoba izašla sa alternativnog staranja

“Grizi prilike koje ti se daju, bori se svom svojom snagom, ne odustaj nikad”
Mlada osoba izašla sa alternativnog staranja

SADRŽAJ

• Predgovor	7
• Uvod	9
• Metodologija istraživanja	11
- Instrument	11
- Osnovni podaci o ispitanicima	12
• Rezultati istraživanja	14
- Mladi u sistemu alternativnog staranja	14
- Mladi koji su napustili sistem alternativnog staranja	29
• Diskusija osnovnih problema i izazova	51
• Zaključci i preporuke	55
• Literatura	54

Prilozi:

- Upitnik za mlade u sistemu alternativne brige	59
- Upitnik za mlade koji su napustili sistem alternativnog staranja	71

PREDGOVOR

Pred vama je izveštaj o “Vršnjačkom istraživanju o napuštanju alternativnog staranja” koje je sproveda Fondacija SOS Dečija sela Srbija u cilju sagledavanja potreba i iskustava mladih bez roditeljskog staranja koji se pripremaju za samostalan život i izlazak sa alternativnog staranja ili su već izašli i osamostalili se. Izveštaj je namenjen svim akterima i donosiocima odluka koji se bave brigom o deci i mladima bez roditeljskog staranja, a u cilju kreiranja preporuka za unapređenje postojećih politika i prakse u radu sa mladima iz ove ciljne grupe.

Položaj dece i mladih bez roditeljskog staranja je u fokusu različitih organizacija, kako na nacionalnom, tako i na međunarodnom nivou. Međutim, priprema za osamostaljenje i organizacija života nakon izlaska iz brige zahteva posebnu, dobro planiranu pripremu mlade osobe, uz obezbeđivanje pune participacije u donošenju odluka. Ideja ovog istraživanja jeste upravo bila da čujemo od mladih šta je to što im je potrebno u ovom procesu, kao i to šta im je nedostajalo, kako bismo mogli da utičemo na svest i potrebu različitih aktera uključenih u proces brige ili donošenja odluka, za unapređenjem postojećih i razvojem novih usluga i servisa podrške u okviru sistema socijalne zaštite.

Tokom realizacije istraživanja imali smo veliku podršku koleginja i kolega koji su zaposleni u Fondaciji SOS Dečija sela Srbija i ovim putem se posebno zahvaljujemo Dejana Savić, Marku Glišiću, Jeleni Trajkovski, Borki Lukić, Ljubiši Angeleski i Svetlani Jovanović na nesebičnom doprinosu. Njihova kompetentnost, znanje i veštine rada sa mladima bez roditeljskog staranja umnogome su pospešile realizaciju celokupnog istraživačkog procesa.

Autori
Marija Nijemčević Popovski
Jelena Tanasijević
Nikola Tanasković

UVOD

Fondacija SOS Dečija sela Srbija kao organizacija posvećena brizi i podršci deci bez roditeljskog staranja i porodicama u riziku od izdvajanja dece, prateći svoje iskustvo, iskustvo programa SOS Dečijih sela iz drugih zemalja kao i nalaze istraživanja domaće i uporedne prakse, sproveda je vršnjačko istraživanje o napuštanju alternativnog staranja. Imajući u vidu da se povećava broj dece koja ulaze u sistem socijalne zaštite, kao i da se deca i mladi dugo zadržavaju u okviru sistema alternativnog staranja, neophodno je naznačiti značaj adekvatne pripreme za izlazak iz brige i započinjanje samostalnog života. Raspoloživa literatura i praksa ukazuju na to da kod nas postoje izvesni pomoci u kontekstu pružanja podrške mladima tokom ovog procesa ali da je potrebno dodatno jačati kapacitete kako stručnih radnika zaposlenih u sistemu alternativne brige, tako i samog sistema, u smislu razvijanja novih usluga i servisa, kako bi mladi dobili odgovarajuću podršku u procesu osamostaljivanja. Pored podrške u periodu pripreme za izlazak iz brige, u okviru sistema socijalne zaštite u Srbiji ne postoje razvijene i ujednačene usluge kroz čiju realizaciju bi se obezbedilo praćenje mladih koji su izašli iz brige na način koji omogućava individualizovan pristup, kreiran na osnovu njihovih potreba.

Kako bismo saznali šta mladi misle o svom položaju tokom procesa osamostaljivanja, kao i kakva su iskustva imali i kakve bi preporuke dali za unapređenje prakse sprovedi smo vršnjačko istraživanje o napuštanju alternativnog staranja. Istraživanje počiva na inovativnom pristupu koji podrazumeva sa jedne strane mlade vršnjačke istraživače – mlade koji su aktuelno u sistemu alternativnog staranja i mlade koji su ovaj životni aranžman napustili, a koji su u ovom procesu dobili ulogu intervjuera. Sa druge strane, uključili smo mlade koji su i dalje u sistemu alternativnog staranja i one koji su isto napustili, a koji su dobili ulogu ispitanika koji izveštavaju o svojim iskustvima i daju preporuke za unapređenje procesa pripreme i napuštanja staranja.

Ovakav pristup omogućio je otvorenu komunikaciju između mladih koji su međusobno generacijski bliski, koji imaju zajedničko iskustvo odrastanja u sistemu alternativnog staranja i koji žele da podele svoja razmišljanja i ukažu na dobre strane kao i na ono što je potrebno unaprediti. Intervjueri su prošli program pripreme i obuke za realizaciju vršnjačkog istraživanja, a sam proces istraživanja je realizovan uz koordinaciju i podršku stručnih radnika zaposlenih u Fondaciji SOS Dečija sela Srbija.

Analiza dobijenih podataka omogućila je sagledavanje potreba mladih koji prolaze kroz ovaj proces i na osnovu toga kreiranje zaključaka i preporuka za unapređenje položaja ove ciljne grupe, kako kroz unapređenje prakse, tako i kroz unapređenje strateških dokumenata u oblasti socijalne zaštite, kao i drugih oblasti koje se bave pitanjima mladih.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Proces vršnjačkog istraživanja započeo je u aprilu 2019. godine kada je sprovedena dvodnevna obuka „Vršnjačko istraživanje o napuštanju brige“ na kojoj je učestvovalo 17 mladih. Na samom početku obuke bilo je važno da se mladi iz različitih aranžmana brige upoznaju i međusobno povežu kako bi tokom obuke bili slobodni da dele svoja iskustva, razmenjuju mišljenja i vežbaju proces intervjuisanja. Obuka je obuhvatila nekoliko važnih celina koje su imale za cilj da informišu mlade o samom procesu i iskustvima vršnjačkog istraživanja u drugim zemljama ali, što je važnije, omogućće mladima da steknu veštine intervjuisanja kroz vežbanje aktivnog slušanja, postavljanje adekvatnih pitanja, upravljanju izazovnim situacijama i osetljivim informacijama koje mogu dobiti od mladih. Kako bi se mladim istraživačima obezbedila stručna podrška tokom procesa istraživanja, obuku su prošla i četiri stručna radnika koja se u okviru SOS Dečijih sela bave implementacijom programa koji podržavaju mlade.

Od ukupnog broja mladih koji su prošli obuku, njih 10 je iskazalo motivaciju da se nađe u ulozi vršnjačkog istraživača i da se aktivno uključe u proces istraživanja. Istraživači su navodili da žele da učine nešto više za mlade koji se pripremaju da napuste alternativno staranje budući da imaju lično iskustvo teškoće u snalaženju nakon napuštanja brige kao i da žele da budu deo tima koji će nastojati da poboljša položaj mladih koji napuštaju staranje.

Instrument

Podaci za sprovedeno istraživanje prikupljeni su pomoću upitnika u okviru koga su pitanja grupisana u nekoliko različitih oblasti. Jedan tip upitnika je bio za mlade koji se nalaze na alternativnom staranju, dok je drugi tip upitnika bio namenjen mladima koji su već izašli sa alternativnog staranja. Ovakva podela bila je potrebna s obzirom na razliku u iskustvu koju imaju mladi koji su izašli iz brige. U prvom delu upitnika za mlade koji se nalaze na alternativnom staranju ispitanici su davali podatke demografske prirode i podatke o smeštaju tokom alternativnog staranja (dužina, oblik, premeštaji). Nakon toga su imali zadatak da procene proces pripreme za osamostaljenje kroz davanje odgovora na pitanja o razvijenosti životnih veština za brigu o sebi na planu zdravlja, razvijenosti veština u oblasti međuljudskih odnosa, da procene kvalitet podrške i nivo informisanosti, kao i da navedu poteškoće sa kojima se aktuelno suočavaju u nekoj od ovih oblasti. Poseban deo upitnika posvećen je proceni finansijske situacije u kojoj se nalaze i aktuelnom smeštaju. Nakon toga sledi deo u kome mladi procenjuju svoje zdravlje i emocionalnu dobrobit, kao i kako provode slobodno vreme. Zatim sledi procena odnosa sa prijateljima i porodicom. Na kraju upitnika postavljena su im pitanja kroz koja je bilo potrebno da iskažu svoje težnje i planove za budućnost. Upitnik za mlade koji su napustili alternativno staranje je takođe sadržao navedene oblasti, s tim da su imali dodatna pitanja, a njihov zadatak je bio da procene sadašnji status i nedostajuću podršku i informacije tokom perioda kada su se nalazili u procesu pripreme za izlazak iz brige.

Podaci su prikupljeni u periodu od juna do oktobra 2019. godine. Učešće je bilo anonimno. Upitnici su popunjavani u prostorijama SOS Dečijeg sela, uz prisustvo vršnjačkih istraživača. Takođe je bilo obezbeđeno prisustvo odrasle osobe zaposlene u SOS Dečijem selu koja je bila spremna da pruži podršku ispitanicima u tumačenju pojedinih oblasti, ukoliko je za tim postojala potreba, kao i u slučaju da neko od pitanja bude osetljivo za ispitanika imajući u vidu lična iskustva.

OSNOVNI PODACI O ISPITANICIMA¹

Istraživanjem je obuhvaćeno ukupno 60 mladih koji odrastaju u sistemu alternativnog staranja i onih koji su napustili staranje. Svaki vršnjački istraživač obavio je po 6 intervjua sa mladima. Pre početka svakog intervjua, istraživač je ispitaniku objasnio svrhu istraživanja i dao mu informativni list koji sadrži informacije o tome šta uključuje studija, o poverljivosti informacija koje se podele, o slučajevima u kojima anonimnost i poverljivost moraju biti prekršeni kao i mogućnosti odustajanja od daljeg istraživanja u svakom trenutku. Pored toga, mladi ispitanici su dobili kontakt telefon koordinatorke istraživanja kojoj su takođe mogli da se obrate u bilo kom trenutku. Nakon toga, svaki ispitanik je potpisao obrazac informisane saglasnosti, nakon čega je intervju mogao da počne.

Generalni podaci o obe kategorije ispitanika prikazani su u Tabelama br.1 i br.2

Tabela 1: Uзраст ispitanika

Uзраст	Mladi u sistemu AS (br/%)			Mladi koji su napustili AS (br/%)		
	16-18	19-21	22-24	18-21	22-26	27-30
	1/7%	6/43%	7/50%	8/17%	17/37%	21/46%

Tabela br.1 prikazuje raspodelu ispitanika u odnosu na uзраст. Kao što se može videti od ukupnog broja ispitanika, istraživanjem je obuhvaćeno 14 onih koji su i dalje u sistemu AS² i 46 mladih koji su napustili AS. Svi mladi koji su napustili AS su punoletni, a najveći broj spada u uzrasnu kategoriju 27-30 godina - njih 21, što čini 46% mladih koji su napustili AS. Polovina mladih koji su i dalje u sistemu AS je uzrasta 22-24 godine, dok nešto manje od polovine, njih 6, spada u kategoriju od 19-21 godine. Samo jedna mlada osoba je maloletna, odnosno uzrasta od 16-18.

Ovakva raspodela ispitanika je posledica administrativnih prepreka u pribavljanju saglasnosti za učešće mladih koji nisu punoletni u ovom istraživanju, sa kojima su bile suočene institucije za smeštaj dece i mladih kao i Centri za porodični smeštaj a koje smo zamolili za aktivno uključivanje dece starije od 15 godina. Iako su mnoga deca/mladi iznad 15 godina iskazali volju za učešćem u istraživanju, administrativne procedure su onemogućile njihovu aktivnu participaciju i izražavanje mišljenja o obliku brige u kojem se nalaze i vremenu koje provode u okviru AS.

U ovom domenu se u budućnosti otvara prostor za unapređenje prakse kako se ne bi događalo da administrativne procedure budu prepreka u aktivnoj participaciji mladih, posebno u oblastima koje se direktno tiču života mladih. Sa druge strane, postojeća raspodela ispitanika daje posebnu vrednost istraživanju s obzirom da je većina ispitanika već prošla kroz proces pripreme i izlaska iz sistema AS i na osnovu toga može dati značajan doprinos kvalitetu dobijenih podataka.

¹ U tekstu će biti korišćen termin ispitanici koji podrazumeva učesnike i učesnice i muškog i ženskog pola.

² AS – u daljem tekstu će biti korišćeno kao skraćena za alternativno staranje.

Tabela 2: Generalni podaci o ispitanicima u sistemu AS i onima koji su napustili AS

Ispitanici		Mladi u sistemu AS (br/%)	Mladi koji su napustili AS (br/%)
Pol	Muško	7 / 50%	27 / 59%
	Žensko	7 / 50%	19 / 41%
Mesto	Grad	12 / 86%	43 / 93%
	Selo	2 / 14%	3 / 7%
Koliko si imao/imala godina kada si prvi put smešten/a u sistem alternativne brige?	0-5	6 / 43%	18 / 39%
	6-10	4 / 29%	14 / 30%
	11-15	4 / 29%	11 / 24%
	16-18	-	3 / 7%
Tip brige	Dom za decu i mlade	-	40 / 87%
	Hraniteljska porodica	8 / 57%	6 / 13%
	SOS porodica/zajednica mladih/SIL ³	6 / 43%	-
	Drugo	-	-
Broj godina u AS	1-3	-	6 / 13%
	4-6	-	7 / 15%
	7-10	3 / 21%	5 / 11%
	10 i više	11 / 79%	28 / 61%

³ SIL-program polusamostalnog stanovanja koji se realizuje u okviru SOS Dečijeg sela za mlade koji se pripremaju za izlazak iz brige.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

1. MLADI U SISTEMU ALTERNATIVNOG STARANJA

1.1. Opšti podaci o mladima

Osnovni podaci o svim ispitanicima ukazuju da je od 14 mladih koji su u sistemu AS, njih 8 iz hraniteljskih porodica i 6 iz SOS Dečijeg sela Kraljevo. Budući da institucije za smeštaj dece i mladih nisu mogle da omoguće učešće mladih iznad 15 godina iz njihove brige, u ovoj kategoriji ispitanika nemamo mlade sa domskog smeštaja, što onemogućava bilo kakvo zaključivanje o mladima u ovom obliku brige.

Tabela 3: Dužina trajanja aktuelnog smeštaja

Koliko dugo si u trenutnom obliku brige?	5-10 godina	11-15 godina	16-20 godina
Broj ispitanika	6	4	4
Procenat	43%	29%	29%

U tabeli 3 dati su podaci o dužini aktuelnog smeštaja. Najveći broj ispitanika, njih 6 (43%) se nalazi na smeštaju 5-10 godina, dok se preostali ispitanici iz ove grupacije nalaze 11-15 godina, njih 4 (29%), odnosno 16-20 godina, njih 4 (29%).

Tabela 4: Prethodni smeštaj

Pre ovog smeštaja si bio/bila u	Dom za decu i mlade	Hraniteljska porodica	SOS porodica/zajednica mladih/SIL	Drugo
Broj ispitanika	6	1	-	1 ⁴
Procenat	75%	13%	-	13%

Najveći broj ispitanika se pre ovog smeštaja nalazio na smeštaju u domu za decu i mlade, njih 6 (75%), dok je svega jedan ispitanik bio u hraniteljskoj porodici i jedan u Prihvatalištu za decu i mlade (tabela 4).

Tabela 5: Uključenost u obrazovni sistem

Da li ideš u školu?	Da	Ne
Broj ispitanika	11	3
Procenat	79%	21%

Na pitanje da li idu u školu njih 11 (79%) je odgovorilo potvrdno, dok je njih 3 (21%) reklo da ne pohađa školu (tabela 5).

⁴ Drugo: 1 ispitanik je izjavio da je pre trenutnog smeštaja bio u Prihvatalištu za decu i mlade.

Tabela 6: Nivo obrazovanja

Škola	Srednja škola	Fakultet
Broj ispitanika	4	7
Procenat	36%	64%

Prema nivou obrazovanja mladih koji su u sistemu AS njih 4 pohađaju srednju školu (36%), dok njih 7 studira (64%) (tabela 6).

Tabela 7: Radni status

Da li si trenutno zaposlen?	Da	Ne
Broj ispitanika	2	12
Procenat	14%	86%

Posmatrano prema radnom statusu 2 ispitanika su navela da su zaposlena (14%), dok su preostali naveli da nisu zaposleni (tabela 7).

Tabela 8: Učešće na obukama

Da li trenutno pohađaš neku stručnu obuku?	Da	Ne
Broj ispitanika	1	13
Procenat	7%	93%

Na pitanje o pohađanju stručne obuke samo jedan ispitanik je odgovorio potvrdno, dok su ostali rekli da ne pohađaju nikakvu stručnu obuku. Ovakav rezultat donekle je i očekivan s obzirom da se ispitanici iz ove grupacije nalaze još uvek u obrazovnom procesu (tabela 8), odnosno da se tek pripremaju za izlazak iz brige i osamostaljivanje.

1.2. Priprema za napuštanje brige i samostalan život

Tabela 9: Veštine koje mladi razvijaju u okviru AS

Koje veštine trenutno razvijaš?	Veoma dobro	Dovoljno	Ne razvijam znanja ni veštine
Praktične veštine			
Kuvanje	7	6	1
	50%	43%	7%
Kupovina	10	3	1
	71%	21%	7%
Raspolaganje novcem	9	4	1
	64%	29%	7%
Zdravlje i stil života			
Lična higijena	12	2	-
	86%	14%	-
Zdrava ishrana	3	7	4
	21%	50%	29%
Održavanje kondicije	3	10	1
	21%	71%	7%
Sigurni seksualni odnosi	7	4	3
	50%	29%	21%
Prevenција zloupotrebe alkohola	8	1	5
	57%	7%	36%
Prevenција zloupotrebe droga	8	-	6
	57%	-	43%
Izbegavanje konzumiranja cigareta	9	1	4
	64%	7%	29%
Veštine u međuljudskim odnosima			
Sklapanje prijateljstava	6	8	-
	43%	57%	-
Lični odnosi (srodnici, braća, sestre i druge značajne osobe)	10	3	1
	71%	21%	7%
Partnerski odnosi	5	5	4
	36%	36%	29%

Odnos sa službenim licima	6	8	-
	43%	57%	-
Pronalaženje pomoći ili informacija	11	3	-
	79%	21%	-
Drugo	2	-	-

Na pitanje o razvijanju životnih veština u oblasti kuvanja 7 je odgovorilo da veoma dobro razvija ovu veštinu, dok je njih 6 izabralo odgovor da dovoljno razvija nivo veština kuvanja. Na pitanje razvijanja veština u oblasti kupovine 10 ispitanika je navelo da veoma dobro razvija veštine kupovine, dok je njih 3 kazalo da smatra da dovoljno razvija veštine kupovine. U oblasti raspolaganja novcem kao životnom veštinom njih 9 je izjavilo da veoma dobro razvija ovu veštinu, dok je njih 4 izjavilo da smatra da dovoljno razvija veštinu raspolaganja novcem. Po jedan ispitanik je izjavio da ne razvija znanja i veštine iz navedenih oblasti. Podaci oz ove oblasti nam ukazuju da mladi koji su u ovom delu uzorka prepoznaju značajne aspekte osamostaljivanja i da prepoznaju da je značajno raditi na usvajanju ovih veština. U okviru iste tabele prikazni su i podaci o veštinama u oblasti zdravlja i stila života (tabela8). Najveći broj učesnika, njih 12 se izjasnilo da veoma dobro razvija veštine na planu lične higijene. U oblasti zdrave ishrane za veoma dobro po pitanju ishrane se izjasnilo njih 3, kondicije takođe 3, sigurnih seksualnih odnosa 7, prevencija zloupotrebe alkohola i droga po 8, dok je za izbegavanje konzumiranja cigareta 9. Ostali su prepoznali kao dovoljan, odnosno nedovoljan nivo, što govori u prilog potrebi za daljim unapređenjem veština. Oblast veština u međuljudskim odnosima referiše se na nekoliko značajnih stavki kao što su sklapanje prijateljstva, lični odnosi sa srodnicima, siblizima, partnerski odnosi, odnos sa službenim licima, kao i pronalaženje pomoći i informacija. U delu sklapanja prijateljstva 6 ispitanika je odgovorilo da veoma dobro radi na razvijanju ovih veština, dok se njih 8 izjasnilo za odgovor dovoljno. Kada su u pitanju lični odnosi, njih 10 se izjasnilo da veoma dobro razvija ove veštine, dok je 3 izabralo odgovor dovoljno. Na planu partnerskih odnosa po 5 ispitanika je odabralo odgovor veoma dobro i dovoljno, dok je 4 izjavilo da ne razvija veštine u ovoj oblasti. U okviru odnosa sa službenim licima njih 6 je izjavilo da veoma dobro razvija veštine, dok je njih 8 odgovorilo da dovoljno razvija. Kao odgovor na pitanje razvijanja veština za traženje pomoći i informacija njih 11 je odgovorilo veoma dobro, dok je njih 3 odgovorilo sa dovoljno (tabela 9).

Ispitanici koji su odabrali drugo su izjavili da trenutno razvijaju veštine komunikacije i socijalizacije.

Tabela 10: Značajni drugi u pripremi za napuštanje AS

Koliko korisnim smatraš sledeće osobe kada je reč o tvojoj pripremi za napuštanje brige?	Veoma	Delimično	Nema pomoći	Nije primenjivo
Hranitelj/ hraniteljica	7	1	-	6
	50%	7%	-	43%
Vaspitač u domu	1	-	1	12
	7%	-	7%	86%
Stručnjak za napuštanje brige	3	3	1	7
	21%	21%	7%	50%
SOS roditelj	2	4	-	8
	14%	29%	-	57%
Voditelj slučaja	4	3	7	-
	29%	21%	50%	-
Nastavnici, učitelji	2	-	5	7
	14%	-	36%	50%
Porodica/ rođaci	5	3	5	1
	36%	21%	36%	7%
Prijatelji	11	2	1	-
	79%	14%	7%	-
Drugo	-	-	-	-

U tabeli 10 prikazani su podaci o osobama koje su mladi prepoznali kao osobe za podršku u procesu pripreme za napuštanje AS. Najveći broj njih je prepoznao prijatelje, njih 11, dok je njih 7 prepoznalo hranitelje kao najveći izvor podrške. U znatno manjoj meri su prepoznali podršku koju dobijaju od voditelja slučaja, odnosno njih 7 je navelo da ne dobijaju pomoć od voditelja slučaja.

Na pitanje zbog čega su im navedene osobe važne mladi su navodili da su im ove osobe važne zato što im pružaju emocionalnu podršku, slušaju ih i savetuju i zato što im pružaju podršku i osećaj sigurnosti. Pored toga, mladi navode da veruju ovim osobama i da sa njima mogu da podele sve ono što ih brine. Mladi koji su naveli da su im hranitelji značajne osobe u procesu pripreme za napuštanje brige navode osećaj prihvaćenosti od strane hranitelja i pozitivne podsticaje na različitim nivoima. Mladi kojima su prijatelji najznačajnije osobe navode da su prijatelji bili tu za njih u neprilikama, uvek ih saslušaju, posavetuju, bodre da idu napred.

Neki mladi navode sledeće:

„Hranitelji su mi pružili priliku, ponašaju se prema meni kao da sam njihovo dete“ – mlada osoba, muškarac, 22 godine.

“Hraniteljica je za sve bila tu, a voditeljka slučaja mi je pomogla u razvijanju međuljudskih odnosa i zvala me na razne obuke i radionice” – mlada osoba, žensko, 23 godine.

Na pitanje "Kada bi ti bila potrebna dodatna pomoć, kakvu pomoć bi voleo/volela da imaš" najveći broj mladih, 1/3 ispitanih smatra da bi im najznačajnija dodatna pomoć bila pomoć u pronalasku zaposlenja za koju vezuju obezbeđivanje različitih obuka i kurseva koji bi im olakšali put ka tržištu rada kao i pomoć pri započinjanju sopstvenog posla. Pored ovog vida podrške, 1/3 mladih koji su i dalje u sistemu alternativnog staranja bi želela da ima pomoć finansijske prirode kao i pomoć pri pronalasku i obezbeđivanju smeštaja nakon izlaska iz brige. Dve mlade osobe navele su da im nije potrebna nikakva pomoć dok je jedna mlada osoba navela da bi joj značila podrška pri donošenju bitnih odluka u životu.

Istraživanje je nastojalo da prikupi informacije o tome da li mladi koji su u sistemu alternativnog staranja nailaze na barijere prilikom informisanja o tome šta znači napuštanje brige i šta sledi nakon toga. Rezultati pokazuju da najveći broj mladih, više od 2/3 ne nailazi na barijere budući da ih informišu ili oni mladi koji su već izašli, ili hranitelji, SOS roditelji i lica odgovorna za brigu o mladima. Tri mlade osobe su ukazale da se nisu informisali, dok jedna mlada osoba navodi da nikada nije razmišljala o tome. Četiri mlade osobe iz uzorka ne znaju kada će napustiti brigu, dok su ostali informisani o tome i to najčešće od strane staratelja/voditelja slučaja, savetnika/ce za hraniteljstvo i hranitelja kao i od strane SOS roditelja ili zaposlenih u SOS Dečijem selu.

Tabela 11: Informisanje o napuštanju brige

Šta misliš, kada biste ti i tvoji vršnjaci trebalo da budete obavesteni o napuštanju brige?	Manje od jedne nedelje	3-4 nedelje	2-3 meseca	više od 4 meseca	Drugo
Broj ispitanika	1	-	2	7	4
Procenat	7%	-	14%	50%	29%

U tabeli 11 prikazani su odgovori na pitanje o informisanosti o napuštanju brige. Među ispitanicima njih 7 se izjasnilo da bi bilo potrebno da imaju informacije više od 4 meseca pre napuštanja AS, 2 je izjavilo da su im potrebne informacije 2-3 meseca, 1 je rekao manje od 1 nedelje, dok se 4 izjasnilo za opciju "drugo".

Tri mlade osobe koje su se odlučile za drugu opciju izjavile su da je potrebno da ih obaveste oko godinu dana unapred, dok je jedan ispitanik izjavio da nema potrebe da ih obavestavaju.

Mladi su navodili različite razloge za to, ali se svi mogu svesti na to da im je potrebno vreme da se psihički pripreme, pronađu posao i obezbede smeštaj.

"Dok si u zaštiti osećaš se ušuškano, treba vremena da se pripremiš za izlazak, što zbog posla, smeštaja, psihičke pripreme" – mlada osoba, žensko, 24 godine.

"Zbog pronalaska posla i stana. Morala bih psihički da se pripremim jer će mi biti jako teško, neću imati sigurnost i sve će zavisiti samo od mene" – mlada osoba, žensko, 23 godine.

Četiri mlade osobe koje su i dalje u sistemu alternativnog staranja jedva čekaju da napuste brigu, smatraju da su spremni da se osamostale kako bi mogli da imaju svoju slobodu i da samostalno odlučuju. Ostali mladi navode da se najčešće osećaju čudno, uplašeno, tužno, zabrinuto, haotično, neorganizovano. Na pitanje sa koliko godina smatraju da su mladi spremni za napuštanje zaštite, najčešće odgovaraju sa 20 i više. U proseku, smatraju da bi mladi bili spremni za izlazak kada napune 21 godinu, minimalno sa 18 godina a maksimalno sa 25 godina jer smatraju da su tada spremni da donose odluke i da su odgovorniji, zreliji u fizičkom i emocionalnom smislu kao i sposobniji da vode računa o sebi.

Na pitanje “Kakva podrška je potrebna mladima tokom pripreme za napuštanje brige?” mladi su izdvojili sledeće:

- Savetodavna, psihološka podrška
- Finansijska podrška i pomoć pri pronalazenju posla
- Pomoć u sticanju veština kuvanja, kućnih poslova, raspolaganja novcem, plaćanja računa
- Informacije o tome šta mogu da očekuju nakon napuštanja zaštite
- Informacije o pravima koja imaju i uslugama koje su im dostupne nakon napuštanja zaštite

Na pitanje, “Kakva je podrška potrebna mladima nakon što započnu samostalni život?” mladi su odgovarali ovako:

- Materijalna odnosno finansijska podrška i podrška u pronalasku posla ako ga već nemaju.
- Novčana pomoć bar godinu dana nakon izlaska ili dok ne nađu posao
- Besplatni kursevi iz različitih oblasti kako bi mladi imali mogućnost da nadgrade svoje znanje
- Motivacija, psihološka podrška i održavanje kontakta sa hraniteljima.

Mladi iz hraniteljski porodica navode da su najznačajniju podršku dobili od hranitelja ili savetnika/ca za hraniteljstvo, a da se ogedala u pružanju informacija o procesu napuštanja brige i tome šta ih čeka kasnije. Mladi iz SOS Dečijeg sela Kraljevo kao najznačajnije navode upisivanje na kurseve za šminkanje, vožnju i ostale kurseve koji im omogućavaju da budu konkurentniji na tržištu rada. Pored toga, značilo im je što su ih edukatori naučili da raspolazu novcem, da plaćaju račune, obavljaju kućne poslove kao i što su ih podučavali o pravima koja im pripadaju.

Tabela 12: Informacije o podršci tokom napuštanja AS

Da li dobijaš bilo kakve informacije o podršci procesu napuštanju brige u sledećim oblastima	Dovoljno	Delimično	Ne
Smeštaj	2	6	6
	14%	43%	43%
Lični i emocionalni razvoj	8	4	2
	57%	29%	14%
Obrazovanje	9	4	1
	64%	29%	7%
Obuka/Radionice	7	4	3
	50%	29%	21%
Zapošljavanje	5	4	5
	36%	29%	36%
Zdravlje	6	2	6
	43%	14%	43%
Finansijska podrška	5	7	2
	36%	50%	14%
Drugo	-	-	-

U Tabeli 12 navedeni su podaci o informacijama koje mladi dobijaju u procesu napuštanja brige. Informacije su grupisane u sledeće oblasti: informacije o smeštaju, ličnom i emocionalnom razvoju, obrazovanju, obukama, zapošljavanju, zdravlju i finansijskoj podršci. Najveći broj mladih je prepoznao da dobijaju informacije za oblast obrazovanja, njih 9 (64%). Svega dvoje mladih smatra da dobija dovoljno informacija u vezi smeštaja, dok je njih 6 odgovorilo sa "delimično" i 6 je dalo odgovor "ne". U oblasti ličnog i emocionalnog razvoja njih 8 je izjavilo da u dovoljnoj meri dobija informacije, dok je 4 reklo da dobija dovoljno, dok je 2 odgovorilo sa "ne". Na temu informacija o obukama/radionicama njih 7 je reklo da dobija dovoljno informacija, dok je 4 reklo delimično, a 3 je odgovorilo sa "ne". Po pitanju zapošljavanja njih 5 je odgovorilo da dobija dovoljno informacija, dok je 4 mladih odgovorilo sa delimično i 5 se odlučilo za odgovor "ne". Na pitanje o dobijanju informacija o zdravlju 6 je odgovorilo da dobija dovoljno informacija, njih 2 je odgovorilo delimično, dok je njih 6 izabralo odgovor „ne“. O finansijskoj podršci njih 5 je odgovorilo dovoljno, 7 delimično i njih 2 je odgovorilo "ne".

1.3. Finansijska situacija i smeštaj

U sledećem odeljku biće prikazani podaci o finansijskoj situaciji mladih i željenom obliku smeštaja.

Tabela 13: Izvor prihoda kod mladih

Da li imaš neka primanja?	Džeparac	Plata	Stipendija	Zarada od sezonskog posla	Stipendija i džeparac
Broj ispitanika	7	1	5	1	-
Procenat	50%	7%	36%	7%	-

Na pitanje o prihodima sedmero (50%) je navelo da ima džeparac, jedno je reklo da ima platu (7%), petoro stipendiju (36%), dok je jedna mlada osoba navela da ima zaradu od sezonskog posla (7%).

Tabela 14: Vraćanje duga

Ako bi imao bilo kakav dug, da li bi mogao da ga vratiš?	U potpunosti	Delimično	Teško	Ne bih mogao/la uopšte	Nemam dug
Broj ispitanika	4	-	1	-	9
Procenat	29%	-	7%	-	64%

Mladima je postavljeno pitanje da li bi mogli da vrate dug ukoliko bi ga imali. U tabeli 14 su prikazani odgovori. Četvoro (29%) je odgovorilo u potpunosti, jedna mlada osoba je rekla da bi teško vratila dug, dok je njih 9 (64%) izjavilo da nema dug.

Tabela 15: Praćenje sopstvenih troškova

Da li pratiš svoje troškove?	U potpunosti	Delimično	Teško	Ne uopšte
Broj ispitanika	5	4	1	4
Procenat	36%	29%	7%	29%

U tabeli 15 prikazani su odgovori na pitanje o tome kako prate svoje troškove. Petoro mladih (36%) odgovorilo je da u potpunosti prate svoje troškove, njih 4 (29%) delimično, 1 mlada osoba teško (7%), dok je 4 (29%) odgovorilo "ne uopšte".

Nakon ovog pitanja, ispitanici su podelili svoje razmišljanje o tome šta pomaže mladim ljudima u brizi da nemaju nikakve dugove. Mladi imaju prilično ujednačena razmišljanja na ovu temu. Smatraju da bi pre svega trebalo da nauče da racionalno raspolažu novcem, da prate i kontrolišu svoje troškove kao i da prave prioritete u pogledu trošenja novca. Pored toga, smatraju da je važno da postoji samokontrola i svesnost da pozajmljeni novac moraju da vrate i da, ukoliko im nedostaje novca, mogu da rade neke sezonske poslove, na primer, tokom trajanja raspusta.

Kada je reč o smeštaju nakon napuštanja brige, pet od četrnaest mladih ne zna gde će živeti nakon što napuste brigu. Reč je o mladima koji studiraju i koji su uzrasta između 19 i 23 godine. Ostali mladi navode da će ili ostati sa hraniteljima (3 mlade osobe), ili se vratiti u biološku porodicu (3 mlade osobe), živeti sa partnerom (1 mlada osoba) ili iskazuju svoje želje (2 mlade osobe), bez jasnog određenja gde će živeti.

Tabela 16: Željeni oblik smeštaja

U kakvom obliku smeštaja bi voleo/la da živiš?	Osiguran smeštaj od strane organizacije	Svoj ili iznajmljen stan	Studentski dom	Stanovanje uz podršku	Biološka porodica	Drugo
Broj ispitanika	2	8	-	1	1	2
Procenat	14%	57%	-	7%	7%	14%

U tabeli 16 prikazane su želje mladih u vezi smeštaja u kom bi voleli da žive. Najveći broj mladih, njih 8 (57%) bi želelo da ima svoj ili iznajmljen stan, 2 (14%) žele smeštaj osiguran od strane organizacije, 1 mlada osoba bi volela da koristi stanovanje uz podršku, dok bi se 1 vratila u biološku porodicu.

Oni koji su se odlučili za opciju „drugo“ izjavili su da bi voleli da žive kod hranitelja.

U tabeli 16 su sumirani podaci o tome šta ispitanici vide kao dobro, a šta kao loše u aktuelnom smeštaju.

Tabela 17: Dobro i loše u aktuelnom smeštaju

Dobro	Nije dobro
- Imam krov nad glavom, skuvano, oprano i gde da se vratim kad ne uspem u nečemu	- Nema dovoljno saobraćaja
- U hraniteljskoj porodici imam privatnost za razliku od domova	- Nemam fizičku obavezu niti druge aktivnosti pored škole
- Mogu da se fokusiram na sebe i fakultet	- Ne dobijam dovoljno pomoći u vezi svog razvoja
- Uvek imam sa kim da popričam i kome da se obratim za pomoć	- Dobijam malo džeparca, nemam mira kad učim, nemam svoje kupatilo.
- Uslove koji su potrebni za normalan život i sigurnost	Kućne obaveze koje moram da obavljam.

Odgovor da bi nakon izlaska iz brige želeli da žive u svom ili iznajmljenom stanu bio je odgovor većine ispitanika, što je i očekivano za mlade osobe. Ono što procenjuju kao pozitivno u sadašnjem smeštaju naveli su da „imaju krov nad glavom, skuvano, oprano i gde da se vratim kada ne uspem u nečemu“, privatnost u hraniteljskoj porodici, da uvek imaju sa nekim da popričaju i obrate se za pomoć. Ono što su opisali kao nedostatak jeste nedostatak saobraćaja, zatim to što nemaju fizičku obavezu i aktivnosti, već samo obaveze oko škole, to što dobijaju malo džeparca, nedostatak privatnosti, kućne obaveze.

Zdravlje i emocionalna dobrobit

U sledećem delu biće prikazani rezultati koji se odnose na zdravlje i emocionalnu dobrobit.

Tabela 18: Ocena fizičkog zdravlja

Kako bi ocenio/la svoje fizičko zdravlje?	Veoma dobro	Dovoljno dobro	Generalno loše
Broj ispitanika	12	2	-
Procenat	86%	14%	-

U tabeli 18 može se videti da je 12 mladih (86%) ocenilo svoje fizičko zdravlje kao veoma dobro, dok je njih 2 (14%) ocenilo kao dovoljno dobro.

Tabela 19: Ocena mentalnog zdravlja

Kako bi ocenio/la svoje mentalno zdravlje?	Veoma dobro	Dovoljno dobro	Generalno loše
Broj ispitanika	10	4	-
Procenat	71%	29%	-

Na planu ocene mentalnog zdravlja najviše mladih iz ove grupe je odgovorilo da bi ocenili kao veoma dobro, njih 10 (71%), dok je njih 4 (29%) odgovorilo sa dovoljno dobro.

Tabela 20: Osećaj sigurnosti kod mladih

Da li imaš osećaj sigurnosti?	Da	Ponekad	Ne
Broj ispitanika	14	-	-
Procenat	100%	-	-

Kao što se može videti iz tabele 20 na pitanje da li imaju osećaj sigurnosti, svi mladi su pozitivno odgovorili na ovo pitanje, a kao razloge najčešće navode to što imaju osiguran smeštaj i hranu, što veruju u sebe i imaju osećaj sigurnosti i samopouzdanja jer imaju podršku i mogu uvek nekome da se obrate, što mogu da se zaštite, što se ne osećaju ugroženo i što ne manifestuju rizična ponašanja.

“Okružena sam ljudima koji su tu za mene i pored kojih se osećam sigurno. Ako bi mi se nešto desilo ili ako bih imala neki problem, znam da bi mi pomogli koliko mogu” Mlada osoba, SOS porodica

Tabela 21: Razmišljanje o sebi

Da li se osećaš dobro kada razmišljaš o sebi?	Da, većinu vremena	Ponekad	Ne tako često
Broj ispitanika	13	1	-
Procenat	93%	7%	-

Iz tabele je evidentno da se najveći broj mladih oseća dobro kada razmišlja o sebi. Kada su u pitanju generalne brige mladih u vezi njihove budućnosti i života uopšte, važno je naglasiti da su im brige veoma raznovrsne i da se može reći da zavise od prethodnih iskustava svake pojedinačne mlade osobe u skladu sa čim nije moguće izdvojiti nekoliko tipičnih odgovora.

Mladi su naveli da ih brine sledeće:

- "Eventualni neuspeh ili gubitak hraniteljske porodice
- Stanovanje nakon napuštanja brige
- Prošlost
- Pronalazak posla koji će obezbediti lagodniji i manje stresan život
- Završetak srednje škole i strah od lošeg društva i prevelikog opuštanja
- Izlazak iz SOS porodice i početak samostalnog života gde će sve zavisiti od mene (moraću da radim, kuvam, obavljam kućne poslove)
- Obrazovanje. Trenutno sam na fakultetu koji je dosta zahtevan, plašim se da neću uspeti da položim sve ispite pošto su teški"

Na pitanje „Šta misliš da će biti najveća razlika između tvog života u brizi i života nakon izlaska iz brige?“ mladi su odgovarali da će morati samostalno da organizuju i odrađuju kućne poslove, da će imati manjak slobodnog vremena, da će morati da razmišljaju o hrani, da neće imati trenutni osećaj sigurnosti kao ni da neće imati podršku u vidu savetodavnih razgovora.

“Zbog smeštaja ću morati da se prilagodim novoj sredini, da se uklopim sa drugim ljudima, da kućne poslove obavljam sam i neću imati sigurnost koju imam sad” mlada osoba, muškarac, 18 god, SOS porodica.

1.4. Slobodno vreme

Tabela 22: Fizičke aktivnosti

Da li imaš fizičke aktivnosti?	Da, mnogo	Da, malo	Ne uopšte
Broj ispitanika	3	9	2
Procenat	21%	64%	14%

Mladi iz sistema AS svoje slobodno vreme provode u raznovrsnim aktivnostima. Najčešće navode da u slobodno vreme čitaju knjige, druže se, slušaju muziku, bave se sportom ili obavljaju kućne poslove, šetaju, idu u teretanu, gledaju filmove i serije. Neki svoje slobodno vreme provode u pohađanju kurseva ili u bavljenju hobiom poput stolarije, crtanja, fotografisanja itd.

1.5 Odnosi sa drugima

Kada su tužni, mladi iz sistema AS najčešće razgovaraju sa prijateljima u koje imaju poverenja i sa kojima se dugo poznaju. Njih 10 (71%) je prepoznalo da su im prijatelji najvažniji izvor podrške. Mladi iz SOS Dečijeg sela kao osobe od poverenja navode i edukatore koji su im na raspolaganju dok mladi iz hraniteljskih porodica navode i sibringe kao osobe sa kojima razgovaraju. Četiri od četrnaest mladih osoba navode da ni sa kim ne razgovaraju kada su tužni i da najbolje sami sebe razumeju.

Tabela 23: Podrška značajnih drugih

Oceni koliko ti je korisna podrška koju dobijaš od ovih ljudi	Veoma	Delimično	Nije mi korisna	Nije primenljivo
Prijatelji	10	4	-	-
	71%	29%	-	-
Biološka porodica	4	1	6	3
	29%	7%	43%	21%
Rođaci	1	1	8	4
	7%	7%	57%	29%
Braća i sestre	8	2	2	2
	57%	14%	14%	14%
Hraniteljska porodica	7	-	1	6
	50%	-	7%	43%
SOS roditelj	1	5	-	8
	7%	36%	-	57%
Osoblje u domu	-	1	-	13
	-	7%	-	93%
Osoblje iz drugih organizacija	4	4	-	6
	29%	29%	-	43%
Nastavnici	2	1	4	7
	14%	7%	29%	50%
Voditelj slučaja	4	4	6	-
	29%	29%	43%	-
Stručnjak za napuštanje brige	3	1	2	8
	21%	7%	14%	57%
Ljudi bliski religiji	2	-	2	10
	14%	-	14%	71%
Drugo	2	-	-	-

Dva ispitanika koja su označila drugo u pitanju „Oceni koliko ti je korisna podrška koju dobijaš od ovih ljudi“ ali su odgovor „Veoma“ i to ženski ispitanik je naveo dečka, a muški ispitanik bivšu devojku.

Mladi iz sistema AS smatraju da su im ove osobe važne zato što su, kako navode „uvek tu kada su im potrebni“ a kao najznačajniju podršku navode razgovor, emocionalnu i moralnu podršku. Oni kojima je važno osoblje iz drugih organizacija navode da im te osobe pomažu razgovorom i savetovanjem kao i da od SOS Dečijih sela dobijaju podršku u vidu kurseva koji su im značajni.

Tabela 24: Odnos sa značajnim drugima

Kako bi ocenio/la svoj odnos sa sledećim ljudima:	Veoma dobar	Adekvatan	Loš	Nije primenljivo
Biološkim roditeljima	2	2	3	7
	14%	14%	21%	50%
Širom porodicom	2	4	4	4
	14%	29%	29%	29%
Braćom i/ili sestrama	8	3	1	2
	57%	21%	7%	14%

Istraživanjem je utvrđeno da devet od četrnaest mladih nema podršku biološke porodice.

Oni koji imaju navode da se ta podrška kada su biološki roditelji u pitanju ogleda u novčanoj pomoću i ponekom savetu, kao i da im biološka braća i sestre pomažu finansijski i da bi potencijalno kod njih mogli da odu nakon izlaska iz sistema AS.

Pet od 14 mladih trenutno ne razmišlja o svojoj porodici niti o roditeljstvu, dok jedna mlada osoba ne bi želela da zasnjuje svoju porodicu, niti da se ostvari kao roditelj. Ostali mladi bi želeli da zasnuju svoje porodice i da budu roditelji, osećaju da bih ih to ispunilo i usrećilo, dalo bi im osećaj sigurnosti i smatraju da bi bili bolji ljudi.

Porodica: “Volela bih jer sam ceo život razdvojena od svoje biološke porodice. Kada budem imala svoju porodicu, osećaću da negde ipak pripadam” – mlada osoba, žensko, 21 godina, SOS porodica.

Roditeljstvo: “Prijatno se osećam i osećam neku toplinu i neću da se ta porodica raspadne kao moja” – mlada osoba, muškarac, 21 godina, hraniteljska porodica.

Istraživanje je nastojalo da utvrdi i na kakve reakcije mladi nailaze kada kažu ljudima da su u domu/hraniteljskoj/SOS porodici. Više od polovine mladih iz sistema AS izveštava da su reakcije ljudi negativne i da najčešće podrazumevaju sažaljenje, zapanjenost i postavljanje dodatnih pitanja koja mladima ne prijaju, kao i reakcija poput “Jao, nikad ne bih rekla/rekao”. Dve mlade osobe naglašavaju da nikome ne govore da žive u sistemu AS, dok troje mladih navodi da su reakcije uglavnom pozitivne.

Više od 1/3 mladih bi želelo da ih drugi vide onakvim kakvi zaista i jesu. Drugi navode da bi voleli da ih drugi vide kao dobru, pozitivnu, vedru, vrednu osobu kao i osobu koja teži ispunjenju svojih ciljeva.

Svi mladi koji su u sistemu AS ponosni su na uspehe koji se vezuju za obrazovanje i to najčešće na završenu srednju školu i upisan fakultet. 1/3 mladih ponosna je na to što se bavi sportom i što vodi zdrav život. Polovina mladih smatra da je njihovim uspesima doprinela njihova lična volja, želja, posvećenost i upornost, lični stav i principi kao i moralne vrednosti. Ostali mladi smatraju da im je značila podrška hraniteljske porodice, ljubav prema sportu kao i prijatelji koji su ih podržavali.

1.6. Aspiracije mladih

Aspiracije mladih se vezuju za porodični, obrazovni i budući radni status. U skladu sa tim, mladi bi želeli da zasnuju svoje porodice, da završe određene kurseve, razviju dodatne veštine, nauče jezike, kao i da završe započeto školovanje ali i da pronađu što bolje (plaćenije) poslove kako bi mogli sebi i svojoj porodici da obezbede što kvalitetniji život.

Smatraju da je za sve što žele potrebno vreme i da najčešće sve od njih zavisi, ali da radom, trudom, upornošću mogu da ostvare ono što žele. Ukoliko bi im trebala pomoć u ostvarivanju svojih ciljeva, smatraju da bi im najviše pomoglo sledeće:

- Finansijska pomoć od strane države
- Podrška u pronalasku zaposlenja
- Podrška bliskih ljudi (prijatelja, partnera, hranitelja) da istraju u svojim težnjama

Tabela 25. Kako sebe vidiš za 5 godina

Obrazovanje	Završetak srednje škole, fakulteta, potrebnih obuka i kurseva.
Zapošljavanje	Da pronađu/zadrže posao; da pronađu posao u struci; da rade ono što vole i da imaju mogućnost napredovanja; da završe obuke i kurseve za unapređenje svojih veština.
Lični odnosi	Stabilna veza i normalan krug prijatelja; održavanje starih prijateljstava; pronalazak osobe sa kojom će moći da zasnuju svoju porodicu, koja će ih ceniti i poštovati.
Zdravlje i dobrobit	Zdravlje, osećaj dobrobiti, rekreativno bavljenje sportom; regulisanje ishrane, fizička aktivnost i zdraviji život.

1.7. Značaj iskustva mladih koji su napustili AS

Većina mladih smatra da bi im značili saveti mladih koji su napustili AS, a neki od njih su već u kontaktu sa onima koji su napustili staranje i koji im mogu ukazati na ono što ih čeka nakon izlaska. Mladi smatraju da bi im najvažnije bilo sledeće:

- Da im oni koji su izašli kažu šta posle, kako im je sada, da li su se osamostalili
- Kome mogu da se obrate za finansijsku pomoć i pomoć oko pronalazanja stana
- Kome mogu da se obrate za novčanu pomoć i emotivnu podršku

I za kraj istraživanja, pitali smo mlade da li bi nešto dodali. Od tri mlade osobe su dobijene sledeće poruke za mlade:

“Mladi bi trebalo da budu uporni da bi došli do željenog rezultata”

“Veruj u sebe jer niko drugi nema tu obavezu”

“Mlade osobe bi trebalo da izbegavaju loše društvo, da idu u školu i uče i da iskoriste sve mogućnosti koje im država pruža”

2. MLADI KOJI SU NAPUSTILI SISTEM ALTERNATIVNOG STARANJA

Od 46 mladih koji su napustili AS, a koji su učestvovali u istraživanju, njih 40 je napustilo domski smeštaj dok je svega 6 mladih napustilo hraniteljske porodice. U skladu sa tim je omogućeno zaključivanje o pripremi za napuštanje domskog smeštaja, što nije bilo moguće u prethodnom delu koji se bavi mladima u sistemu AS.

2.1. Opšti podaci o mladima

Tabela 26: Uzrast u kom su napustili AS

Koliko godina si imao/la kada si napustio/la brigu?	15-17	18-21	22-26
Broj ispitanika	6	32	4
Procenat	14%	76%	10%

U tabeli 26 prikazana je struktura ispitanika prema uzrastu u kom su napustili AS. Najviše njih je izašlo iz brige u uzrastu između 18 i 21 godine, njih 32 (76%), dok je njih 6 (14%) izašlo na uzrastu između 15 -17 godina, dok je svega četvoro mladih izašlo u periodu između 22. i 26.godine, njih 4 (10%).

Tabela 27: Broj smeštaja tokom trajanja AS

Koliko si različitih smeštaja imao/la tokom brige?	1	2	3	4	5	6
Broj ispitanika	14	19	9	2	1	1
Procenat	30%	41%	20%	4%	2%	2%

U tabeli 27 prikazan je broj različitih smeštaja koje su mladi imali tokom trajanja brige. Većina njih, 19 (41%) izjavilo je da je imalo dva smeštaja, dok je tri smeštaja imalo njih 9 (20%), a dvoje je imalo četiri smeštaja (4%). Značajno je spomenuti i da je po jedna mlada osoba imala čak pet, odnosno šest smeštaja tokom brige.

Tabela 28: Nivo obrazovnog postignuća

Nivo obrazovnog postignuća	Bez obrazovanja	Osnovna škola	Srednja škola	Fakultet
Broj ispitanika	0	10	30	6
Procenat	0%	22%	65%	13%

Tabela 28 govori o nivou obrazovnog statusa ispitanika. Od ukupnog broja, njih 30 (65%) ima srednju školu, dok njih 10 (22%) ima osnovnu školu, a 6 (13%) fakultet.

Tabela 29: Uključenost u obrazovni sistem

Da li trenutno ideš u školu/studiraš?	Da	Ne
Broj ispitanika	4	42
Procenat	9%	91%

Na pitanje da li trenutno ideš u školu/studiraš većina, njih 42 (91%) odgovorila je da ne ide, dok je njih 4 (9%) odgovorilo potvrdno (tabela 29).

Tabela 30: Bračna/vanbračna zajednica

Da li si u braku ili živiš sa partnerom/kom?	Da	Ne
Broj ispitanika	4	42
Procenat	9%	91%

Od ukupnog broja ispitanika najveći broj nije u bračnoj, odnosno vanbračnoj zajednici, njih 42 (91%), dok njih 4 jeste (9%).

Tabela 31: Roditeljstvo

Da li si roditelj?	Da	Ne
Broj ispitanika	9	37
Procenat	20%	80%

Od ukupnog broja mladih, njih 9 su roditelji, pri čemu šest mladih ima po jedno dete a tri mlade osobe po dvoje dece.

Tabela 32: Radni status

Da li si trenutno zaposlen?	Da	Ne
Broj ispitanika	30	16
Procenat	65%	35%

Na pitanje o zaposlenju 30 mladih (65%) je odgovorilo potvrdno, dok je njih 16 (35%) navelo da trenutno nije zaposleno.

Tabela 33: Tip zaposlenja

Ako si zaposlen/a, da li radiš	Puno radno vreme	Polu radnog vremena	Sezonske/privremene poslove
Broj ispitanika	27	1	2
Procenat	90%	3%	7%

Na pitanje o tipu zaposlenja većina je odgovorila da ima posao sa punim radnim vremenom, njih 27 (90%), dok je 1 ispitanik rekao da obavlja posao sa pola radnog vremena (3%), a njih 2 (7%) da obavlja sezonske/povremene poslove.

2.2. Priprema i planiranje napuštanja brige

U ovom delu istraživanja biće prezentovani odgovori koje su mladi dali u oblasti pripreme i napuštanja brige, a pre svega u domenu veština, podrške (uključujući i finansijsku), značajnih osoba u ovom procesu, stepenu informisanosti tokom procesa pripreme za izlazak iz brige.

Tabela 34: Razvijenost veština pre napuštanja brige

Koje si veštine imao/la pre napuštanja brige i koliko su bile razvijene?	Veoma dobro	Dovoljno	Nisam imao/la ova znanja i veštine
Praktične veštine			
Kuvanje	20	15	11
	43%	33%	24%
Kupovina	29	12	5
	63%	26%	11%
Raspolaganje novcem	23	16	7
	50%	35%	15%
Zdravlje i stil života			
Lična higijena	44	2	-
	96%	4%	-
Zdrava ishrana	19	22	5
	41%	48%	11%
Održavanje kondicije	26	12	8
	57%	26%	17%
Sigurni seksualni odnosi	32	8	6
	70%	17%	13%
Prevenција zloupotrebe alkohola	29	7	10
	63%	15%	22%
Prevenција zloupotrebe droga	29	6	11
	63%	13%	24%
Izbegavanje konzumiranja cigareta	26	8	12
	57%	17%	26%

Veštine u međuljudskim odnosima			
Sklapanje prijateljstava	29	14	2
	64%	31%	4%
Lični odnosi (srodnici, braća, sestre i druge značajne osobe)	19	18	9
	41%	39%	20%
Partnerski odnosi	22	16	8
	48%	35%	17%
Odnos sa službenim licima	37	6	3
	80%	13%	7%
Pronalaženje pomoći ili informacija	33	9	4
	72%	20%	9%
Drugo	1	1	-

U oblasti praktičnih veština, najveći broj mladih je odgovorio da ima razvijene veštine kupovine, njih 29 (63%). Kuvanje kao praktičnu veštinu njih 20 (43%) je procenilo da ima dobro razvijenu, dok je veštinu raspolaganja novcem njih 23 (50%) ocenilo kao veoma dobro. Ako pogledamo podatke koje veštine nisu imali razvijene, onda vidimo da njih 11 (24%) nije imalo znanja i razvijene veštine u oblasti kuvanja, njih 5 (11%) po pitanju kupovine i njih 7 (15%) za raspolaganje novcem.

U oblasti zdravlja i stila života najveći broj ispitanika je rekao da ima veoma dobro razvijene veštine u oblasti održavanja lične higijene, njih 44 (96%). U oblasti zdrave ishrane njih 19 (41%) smatra da ima veoma dobro razvijene veštine, dok njih 22 (48%) smatra da su im veštine dovoljno razvijene. Značajno je navesti da većina ispitanika smatra da su im veštine veoma dobro razvijene u oblasti održavanja kondicije 26 (57%), sigurnih seksualnih odnosa 32 (70%), prevencije zloupotrebe alkohola i droga po 29 (63%) i za izbegavanje konzumiranja cigareta 26 (57%). Slično je i u oblasti međuljudskih odnosa, gde većina ispitanika navodi da su im veštine veoma dobro razvijene, čak 37 (72%) navodi veoma dobro razvijene veštine u odnosima sa službenim licima, 29 (64%) u sklapanju prijateljstava, 22 (48%) u partnerskim odnosima, 33 (72%) u pronalaženju pomoći ili informacija. Jedanaest ispitanika (24%) je navelo da nema znanja i veštine u kuvanju, 12 (26%) u izbegavanju konzumiranja cigareta i 9 (20%) nema veštine u građenju ličnih odnosa.

Dva ispitanika su navela kao drugo „radnu naviku i odgovornost“ kao veoma dobro i „samospoznavanje sebe i drugih“ kao dobro.

Na pitanje „Koje veštine su ti nedostajale kada si napustio/la brigu?“ mladi su davali raznovrsne odgovore. Oko 20% mladih je navodilo da im nisu nedostajale bilo kakve veštine i da su tokom brige stekli sve ono što im je bilo potrebno. Ostali mladi su najčešće navodili da su im nedostajale veštine kuvanja, raspolaganja novcem, socijalne veštine, veštine traženja posla, da nisu bili dovoljno uključeni u stručne obuke i da nisu dovoljno pohađali kurseve koji bi ih učinili konkurentnim u procesu traženja posla.

„Kuvanje, zdrava ishrana i fizička aktivnost, raspolaganje novcem, komunikacija sa službenicima, nerazvijen krug prijatelja, nepoznavanje stranih jezika - zbog posla, nedovoljna podrška u profesionalnom usavršavanju, zanemarenost ličnih potreba“ Mlada osoba, napustila dom za decu.

“Veštine oko nalaženja posla i raspolaganja novcem; snalažljivost, sigurnost u sebe, poverenje u druge...”
Mlada osoba, napustila dom za decu.

“Obuku o osamostaljivanju, vođenje domaćinstva, samostalni život” – mlada osoba, napustila hraniteljsku porodicu.

Tabela 35: Značajni drugi pri planiranju napuštanja AS

Koliko značajnim smatraš sledeće osobe kada je reč o zajedničkom planiranju napuštanja brige	Veoma	Delimično	Nije korisno	Nije primenljivo
Hranitelj/hraniteljica	3	1	5	37
	7%	2%	11%	80%
Vaspitač u domu	8	12	17	9
	17%	26%	37%	20%
Stručnjak za napuštanje brige	3	4	13	26
	7%	9%	28%	57%
SOS roditelj	-	-	3	43
	-	-	7%	93%
Voditelj slučaja	4	8	24	10
	9%	17%	52%	22%
Nastavnik	4	6	21	15
	9%	13%	46%	33%
Porodica/ rođaci	9	10	17	10
	20%	22%	37%	22%
Prijatelji	24	16	5	1
	52%	35%	11%	2%
Drugo	6	1	-	-

Na pitanje koje su značajne osobe bile u procesu planiranja napuštanja alternativnog staranja 12 mladih je navelo kao korisno odgovor za vaspitače u domu, 3 (7%) mladih je navelo hraniteljicu/hranitelja, 3 mladih (7%) je navelo stručnjaka za brigu kao korisno, 4 (9%) mladih je navelo nastavnika kao značajnu osobu. Veći broj mladih se izjasnio kao da nije korisno ili da nije primenljiva podrška od strane navedenih osoba u upitniku. Kada su u pitanju odgovori koji se odnose na hranitelje, vaspitače u domu i SOS roditelje, ova kategorija odgovora se ne može smatrati u potpunosti relevantnom jer je od broja ispitanika iz ove grupe njih 6 u hraniteljskoj porodici, a 8 u SOS Dečijem selu. Ako posmatramo učesnike u istraživanju iz Dečijeg sela, onda se mora imati u vidu da većina njih shodno uzrastu živi u Zajednici mladih, u okviru koje je na drugačiji način organizovana briga i podrška u skladu sa potrebama mlade osobe, sa manjom mogućnošću

za uključivanje SOS roditelja. Takođe je na drugačiji način organizovan i proces planiranja napuštanja brige, u okviru koga se manje uključuju SOS roditelji za mlade koji su smešteni u Zajednicu mladih.

Od tog broja 37 mladih (80%) je navelo odgovor "nije primenljivo" kada je u pitanju podrška hraniteljice/hranitelja, 9 (20%) je isti odgovor navelo za vaspitače u domu, 43 (93%) za SOS roditelje, 10 (22%) za voditelje slučaja, 1 (2%) mlada osoba za prijatelje. Podatak da u neznačajnoj meri prepoznaju voditelja slučaja kao značajnu osobu može biti značajan u kontekstu daljeg razmatranja i tumačenja.

Među ispitanicima, njih 7 je naznačilo drugo u pitanju „Koliko značajnim smatraš sledeće osobe kad je reč o zajedničkom napuštanju brige“. Od toga njih 6 je odabralo „Veoma“ i navelo sledeće osobe: Devojka, kuma, socijalni radnik i partner. A kao delimično ispitanik je naveo devojkju.

Najveći broj mladih navodi da su im ove osobe bile značajne zato što su im pružali podršku i zato što su bili uz njih u trenucima kada im je bila potrebna pomoć. Najčešće navode da su im ove osobe bile važne jer su u njih imali poverenja, da su im bili vetar u leđa, da su im pružali moralnu kao i emocionalnu podršku i da se na te osobe mogu osloniti. Manji broj mladih navodi da su im bili značajni zbog podrške finansijskog tipa.

Tabela 36: Informacije o napuštanju AS

Da li si dobijao/la bilo kakve korisne informacije koje su ti pomogle prilikom procesa napuštanja brige u sledećim oblastima	Dovoljno	Delimično	Nisam imao/la informacije
Smeštaj	14	16	16
	30%	35%	35%
Lični i emocionalni razvoj	10	14	22
	22%	30%	48%
Obrazovanje	18	15	13
	39%	33%	28%
Obuka/Radionice	17	13	16
	37%	28%	35%
Zapošljavanje	17	10	19
	37%	22%	41%
Zdravlje	23	7	16
	50%	15%	35%
Finansijska podrška	14	13	18
	31%	29%	40%
Drugo	1	-	-

Na pitanje o dobijanju korisnih informacija tokom procesa napuštanja smeštaja najveći broj ispitanika je naveo da je imao dovoljno informacija o zdravlju, njih 23 (50%), 18 (39%) je odgovorilo sa dovoljno za oblast obrazovanja, po 17 (37%) je naveo da je imalo dovoljno informacija o zapošljavanju i obukama/radkonicama, po 14 (30%) je dalo dogovor dovoljno za oblast smeštaja i finansijske podrške, dok je 10 (22%) ispitanika dalo odgovor dovoljno za lični i emocionalni razvoj. Kao oblast za koju su imali najmanje informacija i odlučili se za odgovor "nisam imao/la informacije" evidentirana je upravo oblast lični i emocionalni razvoj kod 22 (48%) ispitanika. Za oblast zapošljavanja njih 19 (41%) je naveo da nije imalo informacije, dok je po 16 (35%) ispitanika naveo da nije imalo dovoljno informacija o obukama/radionicama i o zdravlju. Među ispitanicima njih 18 (40%) je odgovorilo da nije imalo informacije o finansijskoj podršci. Ostali ispitanici su se izjasnili da su imali delimično informacije o ponuđenim oblastima. Jedan ispitanik je kao drugo naveo lične probleme i smatra da je imao dovoljno informacija da se nosi sa njima.

Na pitanje „Kada bi ti bila potrebna dodatna pomoć, kakvu pomoć bi voleo/volela da imaš?“, najveći broj mladih navodi da bi im bila neophodna finansijska podrška kao i podrška u obezbeđivanju ili pronalaženju adekvatnog smeštaja. Pored toga, navode da bi im bilo potrebno više informacija o boljim poslovima, pomoć pri pronalaženju posla u struci i pomoć pri upisivanju adekvatnih kurseva. Manji broj mladih navodi da bi im bila potrebna psihološka pomoć stručnih lica i pomoć u izgradnji samopouzdanja.

Gotovo polovina mladih, njih 46% se suočilo sa barijerama u pronalaženju informacija o tome šta znači napustiti brigu i šta ih čeka nakon toga. Skoro polovina ovih mladih navodi da je „nemarnost ljudi u sistemu socijalne zaštite“ bila ključna barijera. Ostali ispitanici izveštavaju da nisu imali probleme u pronalasku informacija budući da su ili imali priliku da čuju iskustva mladih koji su već napustili brigu ili su sami istraživali i nastojali da prikupe što više informacija o mogućnostima i životu van alternativnog staranja. Sedam ispitanika je naveo da im niko nije rekao da će napustiti AS i da su sami napustili tadašnji aranžman staranja. Šest ispitanika je boravilo u domovima za decu dok je jedan ispitanik bio zbrinut u okviru hraniteljske porodice. Najvećem broju mladih (41%) ova informacija je saopštena u prisustvu voditelja slučaja iz nadležnog centra za socijalni rad. Ostalim mladima su informacije saopštene od strane vaspitača u domu, direktora ili stručnog tima doma.

Kada su mladima informacije o napuštanju brige saopštavane uz prisustvo voditelja slučaja, to se vršilo ili 2-3 meseca pred izlazak iz brige ili 4 i više meseci pre. Kada su te informacije komunicirali vaspitači, stručni tim, direktori doma, najčešće su to činili u kraćem vremenskom intervalu. Zabrinjavajući je podatak da je više od 1/3 mladih naveo da su im informacije saopštene manje od jedne nedelje pred izlazak iz sistema AS.

Tabela 37: Informisanje mladih o napuštanju brige

Koliko pre napuštanja brige ste pričali o tome?	Manje od jedne nedelje	3-4 nedelje	2-3 meseca	više od 4 meseca	Drugo
Broj ispitanika	16	5	13	9	1
Procenat	36%	11%	30%	20%	2%

Na pitanje o tome koliko pre napuštanja brige su mladi sa nekim razgovarali o tome najveći broj je rekao da je to bilo manje od jednu nedelju pre izlaska iz brige, njih 16 (36%), 5 (11%) mladih je naveo da je to bilo 3-4 nedelje pre napuštanja brige, 13 (30%) je reklo da su 2-3 meseca ranije razgovarali o tome, dok je njih 9 (20%) naveo da su razgovarali pre više od 4 meseca pre izlaska. Jedna mlada osoba koja se odlučila za opciju „drugo“ ukazala je da nije ni sa kim razgovarala na ovu temu.

Kada su čuli da će napustiti sistema AS, 1/3 mladih odnosno njih 33% je imalo pozitivna osećanja, navodeći da su se osećali spremno, oslobođeno i motivisano za dalji samostalan život.

„Slobodno, srećno, napokon sva odgovornost pripada meni“ – mlada osoba koja je napustila domski smeštaj.

Dalje podaci ukazuju da je 22% mladih imalo ambivalentan odnos prema napuštanju brige, odnosno da su se osećali i srećno i tužno, uplašeno i slobodno, ljuto i radosno itd.

„Kad sam čula osećaj je bio ravnodušan, onog dana kad sam napustila dom bila sam jako tužna i osećala sam se loše“.

Ostali mladi, njih 45% naveli su da su se osećali loše, da su bili potrešeni, nervozni, besni, tužni, uplašeni

„Zapostavljeno, jadno, tužno, stidljivo, diskriminirano“ – Mlada osoba koja je napustila domski smeštaj.

„Bio sam potrešen jer su mi rekli na izuzetno loš i neprijatan način“

„Osećala sam se odbačeno, ponovo ostavljeno. Bila sam u depresiji i plakala sam“

Najveći broj mladih, njih 59% smatra da su mladi zreli da napuste AS nakon 20 godine života, njih 24% smatra da su mladi spremni za napuštanje brige i pre 20 godine, dok ostali mladi smatraju da je to individualno i da zavisi od osobina mlade osobe i podrške koju je dobijala tokom perioda staranja.

Tabela 38: Podrška prilikom pripreme za napuštanje i nakon napuštanja AS

Tokom pripreme za napuštanje AS	Nakon napuštanja AS
Podrška svih iz okoline, pomoć u traženju smeštaja, da ti kažu kakav te život čeka	Smeštaj da se da na korišćenje svima
Mentorstvo, moralna i psihološka podrška, spreman smeštaj	Stan i obilaženje ili pozivi - kako se snalaze/zaposlenje, moralna i emocionalna podrška od 6 m do godinu dana
Plan za izlazak (gde ću biti smešten, da li ću dobijati novac, da li ću imati psihološku podršku)	Novčana i psihološka podrška
Da neko vreme mladi pre izlaska iz doma žive pri domu ali odvojeno, da mogu samostalno da brinu o sebi, da kuvaju uče sve potrebno za samostalan život, da se o istom upute	Razgovor i što više saveta
Moralna podrška (vetar u leđa), upućivanje u prava koja ti pripadaju, empatija	Pomoć u traženju posla
Blagovremeno informisanje, obuke životnih veština, sticanje radnih navika	Formiran krug prijatelja
Finansijska podrška	Podrška partnera/ke

Najviše mladih ispitanika smatra da su sami sebi najviše pomogli u procesu osamostaljivanja, odnosno da su ključni bili njihova volja, upornost, hrabrost, ambicije i unutrašnja snaga, svesnost, snalažljivost, prilagođavanje okolini, kao i njihovo životno iskustvo, obrazovanje i izgrađene radne navike. Pored toga, smatraju da su značajnu podršku dobili od prijatelja kao i značajnih drugih poput psihologa, vaspitača i td.

2.3. Finansijska situacija i smeštaj

U narednom delu biće predstavljeni rezultati iz domena finansijske podrške i smeštaja nakon izlaska iz brige.

Tabela 39: Finansijska podrška za napuštanje brige

Da li si dobio/la neki novac za napuštanje zaštite (npr. jednokratnu pomoć)?	Da	Ne
Broj ispitanika	27	19
Procenat	59%	41%

Od ukupnog broja mladih u ovoj grupi ispitanika njih 27 (59%) je navelo da je imalo neki oblik finansijske podrške prilikom napuštanja brige. Njih 19 (41%) je dalo negativan odgovor.

Tabela 40: Adekvatnost iznosa dobijenog za napuštanje brige

Da li je novac koji si dobio/la za napuštanje brige bio adekvatan za:	Adekvatan	Dovoljan	Uopšte nije dovoljan
Obrazovanje i obuka	3	4	20
	11%	15%	74%
Smeštaj	11	11	5
	41%	41%	19%
Odevanje	10	10	7
	37%	37%	26%
Hrana	10	13	4
	37%	48%	15%
Slobodno vreme i hobi	9	10	8
	33%	37%	30%
Prevoz	8	8	11
	30%	30%	41%
Održavanje porodičnih odnosa	2	6	19
	7%	22%	70%
Održavanje prijateljstava	10	8	9
	37%	30%	33%
Nisam dobio/la nikakav novac za napuštanje brige	-	-	-

Na pitanje o adekvatnosti iznosa koji su dobili za napuštanje brige 11 mladih (41%) je odgovorilo da im je bio adekvatan za smeštaj, po 10 mladih za odevanje, hranu i održavanje prijateljstva. Njih devet (33%) je navelo da im je to bilo dovoljno za slobodno vreme i hobi, osam (30%) se izjasnilo za prevoz. Mali broj, svega troje (11%) se izjasnilo da im je iznos bio adekvatan za obrazovanje, dok je dvoje (7%) navelo da im je bio adekvatan iznos za održavanje porodičnih odnosa. Najveći broj mladih iz ove grupe, njih 20 (74%) je izjavilo da im iznos uopšte nije bio dovoljan za obrazovanje i obuku, a 19 (70%) je navelo da im nije bio dovoljan za održavanje porodičnih odnosa. Jedan broj ispitanika, 11 (41%) je naveo da im nije bilo dovoljno da pokriju troškove prevoza. Njih devet (33%) smatra da im ta suma nije bila dovoljna za održavanje prijateljstva, dok njih osam (30%) smatra da im nije dovoljan iznos za slobodno vreme i bavljenje hobijem. Sedam ispitanika (26%) je navelo da im iznos nije bio dovoljan za odevanje, pet (19%) nije imalo dovoljno za smeštaj, a četiri (15%) kaže da im iznos nije bio dovoljan za hranu. Ostali ispitanici su naveli opciju "dovoljno".

Najveći broj ispitanika na pitanje o tome odakle trenutno dobijaju novac je navelo radni odnos, njih 63% ili 29 ispitanika. Kao drugi najčešći izvor su naveli porodicu njih 11% ili pet ispitanika. Tri ispitanika je navelo da nema prihode, a ostali su navodili sledeće: Beneficije za obrazovanje (npr. stipendije), dečiji dodatak, novčana socijalna pomoć, naknade za nezaposlene.

Tabela 41: Adekvatnost aktuelnih prihoda

Da li su tvoji sadašnji prihodi adekvatni za zadovoljavanje dole navedenih potreba	Adekvatni	Dovoljni	Nisu uopšte dovoljni
Smeštaj	20	14	12
	43%	30%	26%
Hrana	17	23	6
	37%	50%	13%
Odevanje	16	18	12
	35%	39%	26%
Obrazovanje i obuke	11	9	26
	24%	20%	57%
Prevoz	15	16	15
	33%	35%	33%
Slobodno vreme	15	17	14
	33%	37%	30%
Zdravlje	19	14	13
	41%	30%	28%

O adekvatnosti aktuelnih prihoda najviše mladih, 20 (43%) je izjavilo da su adekvatni za potrebe smeštaja, njih 23 (50%) je navelo da su dovoljni za potrebe hrane, dok je njih 26 (57%) navelo da prihodi nisu uopšte adekvatni za potrebe obrazovanja i obuke.

Tabela 42: Upravljanje dugovima

Ako bi imao bilo kakav dug, da li bi mogao da ga vratiš?	U potpunosti	Delimično	Teško	Ne bih mogao/la uopšte	Nemam dug
Broj ispitanika	13	6	4	4	19
Procenat	28%	13%	9%	9%	41%

Kada su pitani o upravljanju dugovima, najveći broj ispitanika je odgovorio da nema dug, njih 19 (41%), 13 (28%) je odgovorilo da procenjuje da bi u potpunosti moglo da vrati dug, 6 (13%) delimično, dok je 4 (9%) reklo da bi teško moglo da vrati dug i takođe 4 da ne bi uopšte moglo da vrati dug (9%).

Tabela 43: Praćenje troškova

Da li pratiš svoje troškove?	U potpunosti	Delimično	Teško	Ne uopšte
Broj ispitanika	24	15	3	4
Procenat	52%	33%	7%	9%

Najveći broj ispitanika, njih 24 (52%) je odgovorilo da u potpunosti prati svoje troškove, 15 delimično, 3 teško, a 4 da uopšte ne prate svoje troškove.

Na pitanje „Šta bi moglo da pomogne mladim ljudima da ne upadaju u dugove“ najveći broj ispitanika je izjavilo da bi mladi trebalo da štede, da se ne zadužuju, da pametno troše novac, kao i da imaju stalno zaposlenje i dobar posao.

Neki od saveta koje su davali su sledeći:

„Da izgrade odnos prema novcu, kako se "pravi" i kako se troši novac“

„Siguran i stalni radni odnos, dobro plaćen posao“

„Da ne budu bahati, da štede. Da razmišljaju o tome šta im je najviše potrebno“

„Da se pomire sa tim, koliko imaju, imaju i da to raspodele kako treba“

Tabela 44: Smeštaj nakon napuštanja AS

U koji oblik smeštaja si se preselio/la nakon izlaska iz brige?	Program polusamostalnog života koji obezbeđuje organizacija	Sopstveni stan	Studentski dom	Stanovanje uz podršku	Biološka porodica	Bio/la sam na ulici, bez smeštaja	Drugo
Broj ispitanika	1	9	0	12	6	4	14
Procenat	2%	20%	0%	26%	13%	9%	30%

Nakon napuštanja alternativne brige 12 (26%) mladih je koristilo uslugu stanovanja uz podršku, 9 (20%) je živelo u sopstvenom stanu, 6 (13%) se vratilo u biološku porodicu, a 4 (9%) mladih je bilo samo na ulici bez smeštaja. Od mladih koji su se opredelili za opciju „drugo“, 7 ispitanika je navelo da se nakon napuštanja AS preselilo u iznajmljen stan, 3 ispitanika da se preselilo kod prijatelja, i po jedan ispitanik da se preselio kod partnera, kod devojke, kod sestre i kod brata kao podstanari.

Tabela 45: Trajanje prvog smeštaja

Koliko si dugo živeo/la u svom prvom smeštaju nako napuštanja brige?	Manje od godinu dana	Od 1 do 3 godine	Više od 3 godine
Broj ispitanika	15	21	8
Procenat	34%	48%	18%

Najveći broj ispitanika je naveo da je proveo između 1 i 3 godine u svom prvom smeštaju, njih 21 (48%), dok je njih 15 (34%) živelo manje od godinu dana, a 8 (18%) više od 3 godine.

Tabela 46: Pomoć u vezi smeštaja

Ko ti je pomogao u vezi smeštaja	Veoma	Delimično	Nije mi pomogao	Nije primenjivo
Hranitelj/hraniteljica	2	-	2	42
	4%	-	4%	91%
Vaspitač u domu	3	7	19	17
	7%	15%	41%	37%
Stručnjak za napuštanje brige	4	-	17	25
	9%	-	37%	54%
SOS roditelj	-	-	6	40
	-	-	13%	87%
Voditelj slučaja	6	4	19	17
	13%	9%	41%	37%
Nastavnik	-	-	17	29
	-	-	37%	63%
Porodica/ rođaci	8	7	14	17
	17%	15%	30%	37%
Prijatelji	12	8	11	15
	26%	17%	24%	33%
Drugo	5	-	-	-

Na pitanje oko pomoći u vezi smeštaja 12 ispitanika je odgovorilo sa "veoma" za kategoriju prijatelji, 8 mladih je izabralo opciju "veoma" za odgovor porodica/rođaci, 6 se izjasnilo za voditelja slučaja, 4 za stručnjaka za napuštanje brige, a 2 za hranitelja/hraniteljicu. Interesantni su podaci da je 19 mladih navelo kategoriju odgovora "nije mi pomogao" za vaspitača u domu i 19 takođe za voditelja slučaja. Od ukupnog broja ispitanika iz ove grupe njih 17 je navelo da nisu imali pomoć stručnjaka za napuštanje brige. Njih 14 je navelo da im nisu pomogli porodica/rođaci, a njih 11 da nisu imali pomoć prijatelja, dok je njih 6 navelo da nisu imali pomoć SOS roditelja. 5 ispitanika koji su odabrali opciju drugo dali su sledeće odgovore: Kuma, socijalna radnica CSR i 3 puta je odgovor bio partner. Svi odgovori su označeni u kategoriji „Veoma“.

Mladi su navodili da su im ove osobe bile važne iz više razloga a najčešće pominju emotivnu i savetodavnu podršku, ali i finansijsku i podršku u obezbeđivanju smeštaja kao i u traženju adekvatnog smeštaja.

„Bili smo emotivno vezani i pružali smo jedno drugom podršku u svemu“ - mlada osoba koja opisuje značaj partnera

“Zbog traženja, opremanja i useljavanja u novi stan” – mlada osoba koja opisuje značaj rođaka

“Jer mi je jedino ona verovala, do tad mi nikad niko nije verovao” – mlada osoba koja opisuje značaj socijalne radnice

Kada smo pitali mlade na koji način su se opredelili za svoj prvi smeštaj, više od polovine mladih je davalo odgovore koji ukazuju da nisu imali opcije na raspolaganju, da su se nakon napuštanja brige snalazili, kontaktirali rođake, prijatelje, da su se nakon izlaska iz brige informisali o postojanju usluge stanovanje uz podršku, kao i da su najviše informacija dobili od prijatelja. Na ovo pitanje, 20% mladih, njih 9, je odgovorilo da nisu znali gde će živeti a neki od njih su ukazali da su živeli na ulici. Nije zanemarljiv broj mladih koji su se nakon izlaska iz brige vratili u svoje biološke porodice, jer nisu imali gde drugo da odu. Blizu 20% mladih je ukazalo da su iznajmili stan, delili troškove sa cimerima kao i da im je pronalazak zaposlenja pomogao u obezbeđivanju smeštaja. Mladi su navodili sledeće:

“Nisam znao gde ću da živim, dok nisam dobio poziv od drugarice. Bio sam spreman da živim na ulici”

„Čuo sam se sa par prijatelja, ispričao im svoju situaciju i oni su mi rekli da uskočim“

“Nisam imao gde pa sam kod oca, ali radim i skupljam za stan”

Ovakvi odgovori ispitanika ukazuju na odsustvo planiranja napuštanja zaštite pre svega u domenu smeštaja, budući da se čini da mladi donose ad hoc odluke o tome gde će živeti, nemaju definisan plan, već „uskaču“ kod prijatelja, nemaju opcije, vraćaju se kod roditelja jer je to jedina opcija (upitno je da li je to i njihov najbolji interes) a kao što je prikazano, neki mladi izveštavaju i da su nakon napuštanja zaštite bili na ulici. Ovi mladi su zaštitu napustili iz domskog smeštaja.

Tabela 47: Aktuelni smeštaj

U kom obliku smeštaja živiš trenutno?	Broj ispitanika	Procenat
Program polusamostalnog života koji obezbeđuje organizacija	-	-
Sopstveni stan	12	26%
Studentski dom	-	-
Stanovanje uz podršku (kuća na pola puta)	3	7%
Biološka porodica	4	9%
Iznajmljujem stan	19	41%
Kod partnera/ke u stanu	-	-
Na ulici, bez smeštaja	-	-
Drugo	8	17%

Među ispitanicima najviše njih u periodu realizacije istraživanja živelo je u iznajmljenom stanu, njih 19, dok je 12 navelo da je živelo u sopstvenom stanu, 4 je bilo u biološkoj porodici, dok je 3 bilo u programu stanovanja uz podršku.

Ispitanici koji su odabrali opciju „drugo“ ukazali su da žive kod prijatelja (njih troje), kod rodbine (njih četvero) i u sigurnoj kući (jedna mlada osoba)

Tabela 48: Dužina trajanja aktuelnog smeštaja

Koliko dugo živiš u svom trenutnom smeštaju?	Manje od 6 meseci	6-12 meseci	Duže od godinu dana
Broj ispitanika	15	7	24
Procenat	33%	15%	52%

U aktuelnom smeštaju u trenutku istraživanja 15 mladih se nalazilo manje od 6 meseci, 7 između 6 i 12 meseci i 24 duže od godinu dana.

Tabela 49: Adekvatnost stvari u aktuelnom smeštaju

Kako procenjuješ adekvatnost sledećih stvari u tvom trenutnom smeštaju	Adekvatno	Delimično	Nije adekvatno uopšte
Privatnost	31	12	3
	67%	26%	7%
Sigurnost	36	8	2
	78%	17%	4%
Blizina obrazovne ustanove/centra za obuku	19	8	17
	43%	18%	39%
Blizina posla	18	13	13
	41%	30%	30%
Blizina prodavnica	39	6	1
	85%	13%	2%
Blizina porodice/prijatelja	20	9	17
	43%	20%	37%
Opremljenost stana	31	12	3
	67%	26%	7%
Mogućnost da priuštiš taj smeštaj	25	11	9
	56%	24%	20%
Higijena	40	5	1
	87%	11%	2%
Drugo	0	1	1
	0%	50%	50%

O adekvatnosti različitih aspekata na planu stanovanja 40 ispitanika se izjasnilo da je adekvatna higijena, njih 39 blizina prodavnice, 36 je prepoznalo da sigurnost u kategoriji "adekvatno", a 31 se izjasnilo da je stan adekvatno opremljen, kao i da imaju privatnost (31). Njih 25 je izabralo opciju adekvatno za kao odgovor na pitanje o mogućnosti da sebi priušti taj smeštaj, dok se 20 izjasnilo za odgovor adekvatno po pitanju blizine porodice i prijatelja. Njih 19 je prepoznalo blizinu obrazovne ustanove, a njih 18 blizinu posla kao adekvatnu. U kategoriji odgovora delimično, 12 mladih se izjasnilo za privatnost, 8 za sigurnost, 8 za blizinu obrazovne ustanove, 13 za blizinu posla 6 za blizinu prodavnice, 9 za blizinu porodice, 12 za opremljenost stana. 11 ispitanika smatra da su delimično u mogućnosti da sebi priušte smeštaj u kome su, dok njih 5 navodi da su delimično zadovoljni higijenom. Kao kategoriju šta uopšte nije adekvatno njih 17 se opredelilo za blizinu obrazovne ustanove, takođe 17 za blizinu porodice i prijatelja, dok je 13 navelo blizinu posla. Njih 9 prepoznaje da mogućnost da sebi priušte takav smeštaj uopšte nije adekvatna i u manjem broju se izjašnjavaju za preostale opcije kao neadekvatne uopšte. 2 ispitanika koja su se opredelila za opciju „drugo“ ukazali su da je veličina životnog prostora delimično adekvatna, kao i da nije adekvatno uopšte to što mlada osoba živi u prizemlju.

Kada smo pitali mlade da razmisle o vremenu kada su napuštali brigu i o tome ko im je najviše pomogao da pronađu smeštaj, dobili smo raznovrsne odgovore, ali najveći broj ispitanika njih 28% (13 od 46 ispitanika) je izjavio da im niko nije pomogao i da su sami sebi našli smeštaj. Odmah posle njih najčešći odgovori su bili porodica i prijatelji, kao i vaspitači i socijalni radnici. Nisu evidentirane značajne razlike u odgovorima ispitanika koji su napustili hraniteljski smeštaj u odnosu na one koji su napustili domski smeštaj.

Nakon napuštanja brige, najveći broj mladih se suočio sa problemima raznovrsnog tipa, međutim nešto više od trećine ispitanih, njih 16 od 44 koji su dali odgovor, je izjavilo da nije imalo problema nakon napuštanja brige. Ostali ispitanici, njih 10, su navodili psihološke probleme, anksioznost, strah, zabrinutost, neupućenost i teškoće u snalaženju nakon izlaska iz sistema AS. Isto toliko mladih je izvestilo da se suočilo sa finansijskim problemima kao i problemima u obezbeđivanju smeštaja, ali i hrane, plaćanja računa odnosno da su bili suočeni sa egzistencijalnim problemima. Ostali mladi su naveli da nisu imali podršku tokom nekih kriznih situacija poput suđenja, kao i da je izostala podrška sistema socijalne zaštite, pre svega u domenu informisanja o pravima koja imaju mladi nakon napuštanja sistema AS.

„Iz doma sam izašao iznenada, nisam znao gde ću šta ću ali sam imao pozitivnu energiju. Nisam se dao da potonem i verovao sam u sebe.“

„Predala sam molbu u CSR za primanje jednokratne pomoći, nakon čega mi je radnica rekla "Predaj ti slobodno ja ću tebe svakako odbiti““

„Emotivni problem, zapostavljen, tužan“

„Bila je na ivici da nema novca da preživi mesec“

2.4. Zdravlje i emocionalna dobrobit

U ovom delu istraživanja ispitanicima su postavljana pitanja koja se odnose na ličnu procenu svog zdravlja i emocionalne dobrobiti, kroz ocenu svog fizičkog i mentalnog zdravlja i osećaja sigurnosti.

Tabela 50: Ocena fizičkog zdravlja

Kako bi ocenio/la svoje fizičko zdravlje?	Veoma dobro	Dovoljno dobro	Generalno lose
Broj ispitanika	25	18	3
Procenat	54%	39%	7%

Na pitanje o tome kako bi ocenili svoje fizičko zdravlje većina ispitanika, 25 (54%) je odgovorila sa veoma dobro, dok je njih 18 (39%) ocenilo sa dovoljno dobro. Opciju generalno lose izabrala su 3 ispitanika (7%).

Tabela 51: Ocena mentalnog zdravlja

Kako bi ocenio/la svoje mentalno zdravlje?	Veoma dobro	Dovoljno dobro	Generalno lose
Broj ispitanika	26	17	3
Procenat	57%	37%	7%

Svoje mentalno zdravlje ispitanici su ocenili slično kao i fizičko zdravlje. Najveći broj ispitanika ocenio bi kao veoma dobro, njih 26 (57%), 17 (37%), a dvoje generalno lose (7%).

Tabela 52: Osećaj sigurnosti

Trenutno se osećam sigurno	Da	Ponekad	Ne
Broj ispitanika	38	0	8
Procenat	83%	0%	17%

O osećaju sigurnosti većina ispitanika je odgovorila da se trenutno oseća sigurno, 38 (83%). Ispitanici koji su izjavili da se trenutno ne osećaju sigurno, njih 8 (17%), navodili su da je to usled neizvesne budućnosti, zbog materijalnog stanja i finansijske situacije ali i zbog nesigurnog smeštaja i osećanja usamljenosti. Oni koji se osećaju sigurno najčešće ukazuju da je to zato što imaju stabilne prihode, stalan posao, ali i zbog toga što samostalno donose odluke i što je njihov život konačno u njihovim rukama.

Tabela 53: Razmišljanje o sebi

Da li se osećaš dobro kada razmišljaš o sebi?	Da, većinu vremena	Ponekad	Ne tako često
Broj ispitanika	20	21	5
Procenat	43%	46%	11%

Ispitanike u najvećoj meri brine budućnost. Glavni razlozi za brigu su im stambeno pitanje, zaposlenje, finansije i porodica. Takođe su i navodili da ih brine trenutno situacija sa decom, da li će ostati zdravi i da li će uspeti da završe fakultet na vreme. Značajno je da je većina ispitanika navela da se oseća dobro kada razmišlja o sebi i to njih 20 je odgovorilo većinu vremena, dok je njih 21 odgovorilo ponekad.

„Budućnost u vidu smeštaja i posla jer uskoro napušam stan uz podršku a nemam stalno zaposlenje“
 „Porodica, zbog dece i brige o njima“
 „Brine me budućnost, ne mogu da plaćam smeštaj“

Sa druge strane, mladi su ponosni na dosadašnje uspehe u svom životu i to, oni koji su se ostvarili kao roditelji su ponosni na roditeljstvo, drugi su ponosni na činjenicu da su završili školu, fakultet, kao i što su pronašli zaposlenje ili su na putu da ga pronađu, budući da završavaju željene kurseve ili pohađaju obuke za određena zanimanja. Nije zanemarljiv broj mladih koji su naveli da su ponosni jer su mentalno jaki, dobri ljudi, što nisu posustali nakon izlaska iz doma i što su pozitivno gledali na budućnost. Ono što je pozitivno i što može da ukaže na postojanje rezilijenci kod mladih jeste i to da nijedna mlada osoba nije navela da nema uspeh na koji je ponosna.

Mladi su ponosni i na sledeće:

“Što sam davao savete i upućivao mlađe od sebe o osamostaljivanju pri izlasku iz doma”

“Zadovoljan sam što sam opstao i što sam ovo što jesam, što nisam skrenuo sa puta i što nemam poroke”

Najveći broj mladih, čak 32 od 46, ukazalo je da su njihovi lični faktori doprineli uspesima na koje su ponosni. Najčešće pominju svoju volju, želju, lični napredak, upornost, rad, zalaganje, trud, mentalna stabilnost i drugi lični faktori. Ostali ispitanici su ukazali da je ovim uspesima doprinela i podrška organizacija civilnog društva kao i finansijska podrška od strane organizacija.

Poslednje pitanje u ovoj oblasti odnosilo se na identifikovanje razlika između života sada i života u brizi. Odgovori mladih se mogu podeliti u dve kategorije. Prvu čine oni koji ukazuju da se ključne razlike odnose na to što nakon napuštanja brige mladi moraju sami da vode računa o plaćanju računa, o hrani, smeštaju, svojim finansijama, da imaju veći stepen odgovornosti u odnosu na vreme u brizi, dok u drugu kategoriju spadaju odgovori koji ukazuju na viši stepen slobode nakon napuštanja brige, na samostalno donošenje odluka, život u miru i tišini, da su zreliji i sigurniji nakon napuštanja brige.

2.5. Slobodno vreme

Tabela 54: Fizičke aktivnosti/hobi tokom, nakon brige i aktuelno

Da li imaš fizičke aktivnosti?	Tokom brige		Nakon napuštanja brige		Samo sada	
	Broj ispitanika	Procenat	Broj ispitanika	Procenat	Broj ispitanika	Procenat
Da, mnogo	30	65%	18	39%	20	45%
Da, malo	5	11%	10	22%	10	23%
Ne uopšte	11	24%	18	39%	14	32%

Mladi koji su napustili sistem AS u slobodno vreme obavljaju raznovrsne aktivnosti u koje spadaju: rad na sebi, čitanje, crtanje, trčanje, druženje sa prijateljima, igranje igrica, pevanje, vožnja bicikla, istraživanje po internetu, treniranje, slikanje, šetnja pasa, kućni poslovi, briga o deci i šetnja. Više mladih je izjavilo da slobodno vreme provodi u pohađanju obuka za zanimanja.

2.6. Odnosi sa drugima

U ovoj oblasti, istraživanje je nastojalo da prikupi podatke o tome sa kim mladi koji su napustili AS razgovaraju kada su tužni. Nešto više od polovine mladih, 24 od 46 izjavljuje da najčešće razgovaraju sa prijateljima i partnerom. Nešto više od ¼ mladih, njih 12 navodi da ni sa kim ne razgovaraju kada su tužni, dok tri mlade osobe navode da takve momente prolaze „sami sa sobom“. Najmanji broj mladih razgovara sa stručnim licima.

Tabela 55: Intenzitet podrške značajnih drugih

Da li si imao podršku od sledećih osoba i koliko ti je to pomogalo	Veoma	Delimično	Ne uopšte	Nije primenljivo
Prijatelji	25	16	3	2
	54%	35%	7%	4%
Biološka porodica	11	6	12	17
	24%	13%	26%	37%
Rođaci	5	5	20	16
	11%	11%	43%	35%
Braća i sestre	15	12	6	13
	33%	26%	13%	28%
Hraniteljska porodica	4	2	4	36
	9%	4%	9%	78%
SOS roditelj	-	-	3	43
	-	-	7%	93%
Osoblje u domu	4	15	17	10
	9%	33%	37%	22%
Osoblje iz drugih organizacija	18	13	5	10
	39%	28%	11%	22%
Nastavnici	1	6	17	22
	2%	13%	37%	48%
Voditelj slučaja	6	4	20	16
	13%	9%	43%	35%
Stručnjak za napuštanje brige	3	3	13	27
	7%	7%	28%	59%
Ljudi bliski religiji	3	8	12	23
	7%	17%	26%	50%
Drugo	3	1	-	-
	75%	25%	-	-

Od onih koji su označili „drugo“, dva ispitanika su kao značajne osobe navele partnera a jedna mlada osoba kumu i ukazali da je njihova podrška veoma intenzivna. Jedna mlada osoba ukazuje da je partner delimično podržava.

Više od polovine mladih navodi da su im ove osobe najviše pomogle savetima, razgovorima, psihološkom podrškom, da su bili tu za njih uvek kada je bilo potrebno. Nešto manji broj navodi da su im ove osobe pružile finansijsku podršku, a zatim podršku u pronalasku smeštaja kao i podršku u obezbeđivanju obuka i kurseva koji su im bili značajni za sticanje znanja i unapređenje veština.

Tabela 56: Odnos sa užom i širom porodicom

Kakav odnos imaš sa:	Veoma dobar	Adekvatan	Loš	Nije primenjivo
Biološkim roditeljima	8	8	10	20
	17%	17%	22%	43%
Širom porodicom	5	13	10	18
	11%	28%	22%	39%
Braćom i/ili sestrama	18	16	5	7
	39%	35%	11%	15%

Pitali smo mlade kakvu podršku dobijaju od biološke porodice i ukupno 27 mladih je dalo odgovor na ovo pitanje, ostali nisu želeli da se izjašnjavaju na ovu temu. Od 27 mladih, 9 je ukazalo da nema nikakvu podršku biološke porodice. Najveći broj mladih koji su dali odgovor na ovo pitanje, njih 10 navelo je da najčešće dobijaju emotivnu, moralnu ili podršku kroz razgovor i savete. Ostali mladi navode da im biološka porodica pomaže finansijski i/ili u obezbeđivanju smeštaja.

Na pitanje da li mladi razmišljaju o zasnivanju svoje porodice, samo tri mlade osobe su izvestile da ne žele ili da ne razmišljaju o ovome. Ostali mladi iskazuju pozitivan stav i navode da bi veoma voleli da imaju svoju porodicu, da su svesni da je potrebno obezbediti određene uslove, da je to borba ali i da je porodica smisao života.

“Voleo bih da imam porodicu, potrudio bih se da nikad ne proživi ono što sam ja i da mu stvorim bolje uslove za život u odnosu na one koje sam ja imao”

Najveći broj mladih, skoro 80% izražava pozitivan stav kada je reč o roditeljstvu. Smatraju da je to prelepo, raduju se dobijanju deteta i smatraju da je to smisao života, ali su identifikovani odgovori koji ukazuju da mladi žele da svojoj deci obezbede bolje uslove života od onih koje su oni imali. Na pitanje o roditeljstvu, 20% mladih navodi da ne razmišlja o tome ili da ne žele da budu roditelji. Dve mlade osobe se osećaju uplašeno i zabrinuto kada misle o roditeljstvu.

“Rekao sam da sebi nikada neću dozvoliti da dete prođe kroz ono što sam ja prošao”.

Najveći broj mladih, skoro 80% navodi da su reakcije ljudi kojima su govorili da su odrastali u sistemu AS, bile negativne. Mladi ove reakcije opisuju kao “lose, užasne, pune predrasuda, sažaljive”. Mladi takođe naglašavaju da im drugi, nakon što kažu da su bili smešteni u dom ili hraniteljsku porodicu, postavljaju više pitanja koja im nisu prijatna i na koje ne žele da odgovaraju. Od ukupnog broja, 5 mladih osoba izveštava da uopšte ne govori ili da izbegava da drugima govore da su odrastali u domu za decu ili hraniteljskoj porodici. Svega troje mladih ukazuje da su nailazili na ohrabrenja drugih i da su reakcije bile pozitivne.

“Različite – negativne, smore se, daju mi prideve, nadimke. Bilo je i pozitivnih - hrabra, borac”

“Neko se začudi, neko me žali, neko je i namršten dok neki i razumeju”

“Ne govorim da sam bio u domu NIKOME, gledaju te drugačije”

“Oduševljenje mojim postignućima, i drago im bude što me imaju za prijatelja ili poznanika”

Najveći broj mladih bi želeo da ih drugi posmatraju kroz prizmu onoga što su oni danas, odnosno da ih vide onakvima kakvi oni jesu - kao odgovorne i zrele osobe, osobe vredne poštovanja i da ih tretiraju jednako kao druge. Mladi koji su se ostvarili kao roditelji navode da im je važno da budu sagledani kao dobri roditelji koji imaju normalnu porodicu.

Pitali smo mlade i šta bi izdvojili kao dobro u sistemu AS, a šta smatraju da nije bilo dobro i da bi moglo da bude unapređeno. U tabeli br.55 su sumirani odgovori.

Tabela 57: Šta je dobro, a šta ne u sistemu AS iz perspektive mladih

Dobro	Nije dobro
- Obezbeđen smeštaj, hrana, osnovni uslovi, bezbrižnost, sigurnost.	- Loša hrana
- Letovanja, zimovanja, radionice, iskušenja, nova porodica.	- Loši higijenski uslovi
- Školovanje, bavljenje sportom, mogućnost studiranja	- Nema osoba zaduženih za brigu, vaspitača, nedostatak komunikacije, neposvećenost osoblja.
- Upoznavanje velikog broja prijatelja, druženje.	- Separacija dece, omalovažavanje, diskriminacija; Nema prave ljubavi, podrške i sreće
- Savetovanje, podrška, razgovor	- Ceo sistem usmeren ka deci pravi razliku među decom, ne postoje ustaljena pravila za sve

2.7. Afiniteti mladih

Tokom života u sistemu AS najveći broj mladih je težio izlasku iz brige, osamostaljivanju, pronalasku zaposlenja i adekvatnog smeštaja. Takođe, težili su da ostvare svoje ciljeve u pogledu obrazovanja ili sporta kojim se bave pa su tako navodili da su težili da završe fakultet, da se ostvare kao profesionalni sportisti itd. Generalno navode da su težili da budu samostalni, da imaju bolji život i svoju porodicu.

Oni koji su težnje vezivali za porodicu navodili su da su težili da žive sa svojom biološkom porodicom, da su imali očekivanja da im se vrate roditelji ili da poboljšaju odnose sa njima. Neretko se u odgovorima mladih uz težnju da izađu iz brige navode da su težili da budu slobodni, pri čemu možemo zaključiti da izlazak iz brige vide kao oslobođenje. Među odgovorima mladih bilo je i onih koji nisu utemeljeni na realnosti poput onog “da ne radim ništa i imam puno para”.

Oko 40% mladih je ostvarilo svoje težnje ili je blizu ostvarenja. Reč je o mladima koji su težili napuštanju brige, završetku školovanja ili pronalasku zaposlenja. Od ukupnog broja, 20% mladih je delimično ostvarilo svoje težnje, dok su ostali mladi daleko od svojih težnji koje su imali u brizi, ili im se u međuvremenu promenilo ono čemu teže. Ono što je primetno jeste da su mladi koji su svoje težnje vezivali za porodicu naglasili da su daleko od ostvarivanja tih svojih težnji ili da je kasno da se one ostvare.

Najveći broj mladih smatra da bi im za ostvarivanje ciljeva bila neophodna finansijska podrška ili pomoć u pronalasku adekvatnog posla koji bi im obezbedio dobre uslove života. Nekoliko mladih smatra da bi im bila potrebna moralna podrška dok se među odgovorima mogu pronaći i oni koji naglašavaju da bi im značilo obezbeđivanje kurseva i obuka koje bi ih učinile konkurentnijim.

Budući da su mladi napustili sistem AS i započeli svoj samostalni život, pitali smo ih i o afinitetima i nekim dugoročnijim ciljevima. Tabela 56 sumira odgovore mladih na pitanje “Kako sebe vide u narednih 5 godina u oblasti obrazovanja, zapošljavanja, ličnih odnosa, zdravlja i dobrobiti”.

Tabela 58: Kako mladi vide sebe u narednih 5 godina

Obrazovanje	Završetak ili upisivanje fakulteta ili više škole; završetak srednje škole; usavršavanje; unapređivanje komunikacijskih veština; pohađanje obuka i kurseva.
Zapošljavanje	Pronalazak stabilnog zaposlenja; napredovanje na poslu; odlazak u inostranstvo; razvijanje sopstvenog biznisa; rad sa decom iz sistema AS.
Lični odnosi	Unapređenje ličnih odnosa; zasnivanje i/ili proširivanje porodice; ostvarivanje roditeljstva; sticanje novih prijatelja; unapređenje komunikacije sa drugima
Zdravlje i dobrobit	Unaprediti svoje zdravlje; bavljenje sportom; bolja ishrana.

Na pitanje *“Kako bi opisao ono što si naučio/la o životu nakon napuštanja brige?”*, mladi su davali veoma raznovrsne odgovore, od toga da je bilo veoma teško i da je svaki dan bio borba ne samo sa drugima već i sa samim sobom, do onih odgovora koji ukazuju da ništa nije bilo teško i da se sve može uz veru u sebe. Sledeći odgovori oslikavaju većinu onoga što su mladi navodili:

“Moraš da se boriš za sebe, nisu svi ljudi dobri”

“Možeš sve što poželiš, bitno je voleti i poštovati i verovati u sebe”

“Naučila sam kako da preživim i da brinem o sebi i drugima”

“Čovek kada prihvati situaciju u kojoj se nalazi tek onda počinje da živi, jer onda postaješ svestan, a kad si svestan možeš ispraviti neke stvari”

“Naučio sam kojim putem ne želim da idem i šta ne želim da postanem”

“Naučila sam da ne smem da verujem nikome”

“Bilo mi je od koristi sve što sam stekla i naučila do tada”

Od saveta koje bi mladi koji su napustili AS dali mladima koji su i dalje u vistemu staranja izdvajamo one koji oslikavaju većinu dobijenih odgovora:

“Da veruju u sebe i svoju sposobnost. Da imaju mnogo toga skrivenog u sebi i da ne dozvole nikome da ih sputava”

“Da nađu odmah posao i da se ne oslanjaju na novčanu i stambenu pomoć”

“Da budu odgovorni prema sebi i da počnu odmah da rade i da još u domu stiču radnu naviku”

“Da što pre uče o samostalnom životu kao i da se više aktiviraju u pronalaženju informacija vezanih za osamostavljanje i da budu dobri ljudi”

“Da budu sami sebi najveća podrška, da se ne ustručavaju da pitaju i da se konsultuju sa stručnim licima”

“Da se ne plaše, da smo i mi koji smo izašli živi i zdravi”

“Grizi prilike koje ti se daju, bori se svom svojom snagom, ne odustaj nikad”

Na samom kraju mladi su imali priliku da iznesu svoj utisak o intervjuu i većina mladih je navela veoma pozitivne utiske, da je bilo zanimljivo i da se nadaju da će informacije koristiti mladima koji se pripremaju za napuštanje brige i da im je drago da ih je neko pitao o njihovim životnim iskustvima i životu u sistemu AS. Imali su potrebu da neka pitanja budu više posvećena odnosu sa vaspitačima i ispitivanju o radu zaposlenih u sistemu AS.

Diskusija osnovnih problema i izazova

Mladi u sistemu alternativnog staranja

Prilikom planiranja i uključivanja mladih u uzorak naišli smo na poteškoću u smislu administrativne procedure koja podrazumeva pribavljanje saglasnosti za učestvovanje u istraživanju dece/mladih uzrasta između 15 i 18 godina. Činjenica da ovu vrstu saglasnosti nismo uspeli da obezbedimo može biti značajan podatak u smislu naglašavanja potrebe za unapređenjem prakse i kroz to omogućavanjem aktivne participacije dece i mladih u temama koje su za njih značajne. Sa druge strane nedostatak istraživanja može biti to što nije uključena ova ciljna grupa koja se upravo nalazi u procesu pripreme za izlazak iz brige jer i njihova aktuelna iskustva takođe mogu biti korisna.

Među ispitanicima koji se aktuelno nalaze u sistemu alternativnog staranja najveći broj se u sadašnjem obliku smeštaja nalazi između 5 do 10 godina, s tim da je većina promenila više oblika smeštaja. Ovaj podatak potvrđuje činjenicu da se deca i mladi koji uđu u sistem socijalne zaštite i alternativnog staranja dugo zadržavaju, odnosno da oblici brige koji bi trebalo da budu kratkoročni prerastaju u dogoročne, a samim tim i imaju višestruka iskustva promene, što ih može retraumatizovati.

Većina ispitanika je uključena u obrazovni proces, međutim troje je navelo da nije, što govori o potencijalnom riziku i njihovoj lošijoj životnoj perspektivi nakon napuštanja brige kada postanu punoletni. Imajući u vidu celokupnu populaciju mladih bez roditeljskog staranja i činjenicu da jedan broj mladih ima samo završenu osnovnu školu (RZSZ, 2018) prilikom napuštanja brige, potrebno je razmatrati mogućnosti za usmeravanje ovih mladih ka drugim opcijama kako bi se profesionalno osposobili. O ovoj tvrdnji svedoči i drugi deo analize u okviru koga se vidi da je 10 mladih, odnosno 22% uzorka završilo osnovu školu, što se poklapa sa podacima iz evidencije i dostupnih izveštaja referentnih institucija (Burgund, 2019).

Na pitanje o radnom statusu svega dvoje je navelo da je zaposleno, što je i očekivano jer je prema važećoj zakonskoj regulativi predviđeno da mladi koji su u sistemu alternativnog staranja nemaju zaposlenje. Zbog toga mnogi mladi rade preko omladinske zadruge ili "na crno" kako bi dopunili svoj budžet. Sa druge strane, ova činjenica, ako se ima u vidu da većina njih izlazi iz brige kada je na uzrastu od 18 do 21 godine može biti značajna jer to znači da nemaju prethodno radno iskustvo, praksu i sl. što značajno može uticati na lošiju poziciju na tržištu rada. Ovoj tvrdnji doprinosi i podatak da je trenutno samo jedna mlada osoba uključena na stručnu obuku. Generalno podaci za Republiku Srbiju ukazuju na lošiji položaj mladih uzrasta od 15 do 24 godine, a ako se još uzme u obzir i činjenica odrastanja u sistemu alternativnog staranja, nedostatak obrazovanja i radnog iskustva, nedostatak podrške nakon izlaska, ova grupacija mladih se nalazi u riziku od siromaštva i ima manje šanse za uspešnu realizaciju zadataka koje ova razvojna faza podrazumeva (Vlaović Vasiljević, Kovačević, Šunderić, 2017; Beogradski centar za ljudska prava, 2019). U tom kontekstu bilo bi značajno omogućiti programe koji podržavaju određene radne angažmane kako bi mladi imali priliku da se upoznaju sa svetom posla, tokom trajanja brige ili tokom trajanja prava na stalnu novčanu pomoć prilikom izlaska iz sistema.

Odgovori koji se odnose na oblast razvoja životnih veština koje mladi razvijaju u okviru alternativnog staranja (kuvanje, kupovina, raspolaganje novcem, briga o zdravlju, zdrav stil života, međuljudski odnosi), a koje su značajne za samostalan život ukazuju da mladi imaju podršku u ovom delu, da se radi na tome, ali da ima prostora za unapređenje prakse i potrebu za sistematičnim planiranjem i pristupom profesionalaca. Dobijeni podaci potvrđuju da mladi prepoznaju da im je ova oblast važna i da im je potrebna podrška i posvećenost odraslih osoba kako bi sticali nove i razvijali postojeće veštine. Sa druge strane, kada se podaci uporede sa podacima dobijenim za grupu mladih koji su izašli iz sistema AS, a čiju strukturu većinski čine mladi sa domskog smeštaja, možemo primetiti da im je u značajnoj meri nedostajala ova vrsta pripreme u procesu osamostaljivanja.

Interesantan je podatak da mladi u najvećoj meri prepoznaju prijatelje kao osobe za podršku u procesu napuštanja brige. Ovaj podatak može biti razumljiv ako se ima u vidu da su u ovom uzrastu posebno značajne vršnjačke relacije i da su mladi upućeni jedni na druge više nego što su upućeni na podršku odraslih. Međutim,

od ukupnog broja mladih polovina je prepoznala hranitelje kao osobe za podršku, što govori o tome da i oni sami uviđaju značaj podrške bliskih osoba uključenih u proces njihovog odrastanja i da upravo bliskost i porodični odnosi mogu biti snaga mladih u procesu pripreme za izlazak iz brige. Sa druge strane evidentirano je da kao manje značajne percipiraju osobe sa kojima uglavnom imaju formalnu vrstu odnosa, kao na primer sa voditeljem slučaja. Ovaj podatak može se objasniti činjenicom da sa njima nemaju blizak odnos i da su kontakti uglavnom formalne prirode. Sa druge strane, kadrovski kapaciteti centara za socijalni rad su takođe značajan faktor koji doprinosi ovakvoj situaciji, pa bi njihovo jačanje i povećanje broja zaposlenih moglo pozitivno uticati na aktuelnu praksu. Podatak da većina ne prepoznaje SOS roditelje kao podršku može se objasniti time da mladi koji su uzrasta iznad 15 godina i koji su na smeštaju u Dečijem selu u Kraljevu ne žive sa SOS roditeljima već u Zajednici mladih i da iz tog razloge ne percipiraju njih kao značajne osobe u ovom procesu.

Polovina mladih iz ove grupe smatra da bi im bilo potrebno da budu obavešteni o napuštanju brige više od 4 meseca pre nego što izađu i ovaj podatak može biti važan u kontekstu odgovora ispitanika iz druge grupe (koji su već napustili brigu), koji su kazali da nisu imali dovoljno vremena za pripremu, odnosno da je to bilo manje od nedelju dana pre izlaska ili 3-4 nedelje pre napuštanja brige. U mlađoj grupi ispitanika njih 4 navodi da se oseća spremno za izlazak, dok su ostali rekli da se osećaju "čudno, uplašeno, zbunjeno, tužno, haotično, neorganizovano". Kao vidove podrške koja bi im bila potrebna izdvojili su savetodavnu, psihološku, finansijsku, pomoć pri traženju posla, pomoć u sticanju veština, obavljanja kućnih poslova, kao i informacije o tome šta mogu da očekuju nakon napuštanja zaštite, kao i informacije o pravima i uslugama nakon napuštanja zaštite.

Po pitanju informacija koje mladi dobijaju o podršci tokom napuštanja alternativnog staranja može se uočiti da nemaju svi sve informacije koje su im potrebne. Najveći procenat ispitanika naveo je da dobija podršku oko informacija u vezi obrazovanja, zatim ličnog razvoja, obuka, ali čak 36% navodi da nema informacije u vezi zapošljavanja, dok 43% ni oko zdravlja. Ovi podaci su još značajniji ako se ima u vidu da su svi, osim jednog ispitanika punoletni, što znači da postoji velika verovatnoća da će uskoro izaći sa alternativnog staranja. Dakle, može se primetiti da postoji potreba za omogućavanjem boljeg pristupa informacijama, kao i da je potrebno posebno obratiti pažnju na ovaj segment tokom procesa pripreme za izlazak iz brige, posebno imajući u vidu specifičnost odrastanja u brizi u smislu prezaštićenosti i često pozicije pasivnog posmatrača umesto aktivnog učesnika u procesu donošenja odluka.

U delu finansijska situacija, jedan broj mladih je naveo da uopšte ne prati svoje troškove, odnosno da to radi delimično ili teško, iako je većina njih navela da ima neku vrstu prihoda. U grupi su podelili razmišljanje da bi bilo korisno tokom boravka u brizi učiti mlade kako da prave uvid u svoje troškove, kako da racionalno raspoložu novcem i kreiraju planove u skladu sa novcem kojim raspoložu, što će im biti višestruko korisno kada budu vodili samostalan život.

Aspekt zdravlja i emocionalne dobrobiti mladi iz ove grupe procenjuju najvećim delom veoma dobro i navode da imaju osećaj sigurnosti, da imaju podršku i osobu kojoj mogu da se obrate, što sve zajedno između ostalog doprinosi i jačanju njihovog samopouzdanja i pozitivnog razmišljanja o sebi.

Na pitanje koliko inače dobijaju podršku od drugih značajnih osoba poput bioloških roditelja, šire porodice, sibringa, istraživanjem je utvrđeno da 9 od 14 mladih osoba nema podršku biološke porodice, a oni koji je imaju su naveli da se ta podrška ogleda u novčanoj pomoći i ponekom savetu, kao i da im sibrinzi pomažu finansijski. Ovakvi odgovori ukazuju da se mladi iz ove grupe ne mogu umnogome osloniti na podršku biološke porodice. Međutim, na pitanje o roditeljstvu, odnosno o ličnoj ulozi na ovom planu, većina mladih je iskazala da ima pozitivan stav i želela bi da se ostvari kao roditelj, što imajući u vidu lično životno iskustvo može ukazivati na značaj podrške koju su do sada dobili ili je aktuelno imaju i njihovoj rezilijentnosti.

Po pitanju toga kako ih drugi vide i kako reaguju kada čuju da žive u alternativnoj brizi navode da bi želeli da ih ljudi vide onakvim kakvi jesu, umesto da iskazuju sažaljenje, divljenje i sl. Iz tog razloga pojedine mlade osobe izbegavaju da govore da žive u sistemu alternativnog staranja. Izjave tog tipa potvrđuju činjenicu da opšta javnost nije dovoljno upoznata sa problematikom ove grupacije, a takođe može ukazivati i na lične predrasude i potrebu za senzibilizacijom.

Aspiracije mladih iz ove grupe se uglavnom poklapaju sa aspiracijama koje mladi tog uzrasta imaju i odnose se na porodični, obrazovni i budući radni status. Ono što su prepoznali jeste da im je potrebno da steknu još veština kako bi se osetili spremnijim za samostalan život. Ovaj podatak može biti od koristi kako bi se imalo u vidu unapređenje prakse u ovom segmentu, odnosno da je prilikom planiranja osamostaljenja mladih potrebno pitati njih same šta im je potrebno kako bi se osećali spremniji za samostalan život. Još jedan značajan aspekt izdvojio se u ovom delu, a to je podrška mladima koji su imali slično iskustvo. U Srbiji postoji jedna organizacija mladih "Moj krug" koja je osnovana uz podršku Fondacije SOS Dečija sela Srbija i ima za cilj podršku mladima koji se nalaze u sistemu alternativne brige, a njeni članovi su upravo mlade osobe koje su se osamostalile⁵. Kroz aktivnosti ove organizacije potvrdilo se da mladima koristi podrška ovog tipa i da bi u praksi trebalo usmeravati rad ove organizacije u pravcu daljeg kreiranja i unapređivanja aktivnosti.

Mladi koji su napustili alternativno staranje

U ovoj grupi učestvovali su mladi koji su izašli iz alternativne brige, s tim da su većinski u uzorku učestvovali mladi koji su živeli u domskom smeštaju, njih 40, dok je svega njih 6 živelo u hraniteljskoj porodici. U tom kontekstu podaci dobijeni istraživanjem se prevashodno odnose na mlade koji su živeli u instituciji. To donekle može uticati na sam uzorak i rezultate, ali sa druge strane, s obzirom da nismo uspeli da obezbedimo ovaj deo uzorka u grupi mladih koji se nalaze aktuelno na alternativnom staranju, ovi podaci mogu upotpuniti podatke do kojih smo došli kroz istraživanje u okviru te grupe. Sa druge strane, može se i zapaziti da ne postoji evidencija, odnosno praćenje mladih koji se osamostale, osim ukoliko nisu korisnici prava na stalnu novčanu pomoć koju daje Grad Beograd ili eventualno ne koriste uslugu samostalnog stanovanja.

U starijoj uzrasnoj grupi ispitanika koji su napustili alternativno staranje vidimo da je najveći broj njih izašao iz brige na uzrastu između 18 i 21 godine života, kao i da su tokom trajanja brige promenili više različitih oblika smeštaja, što se generalno poklapa sa podacima o mladima u sistemu socijalne zaštite (RZSZ, 2018, 2019).

Po pitanju obrazovnog statusa najviše njih ima završenu srednju školu, ali i njih 10 samo završenu osnovnu školu, što imajući generalno u vidu položaj mladih na tržištu rada može biti otežavajuća okolnost za pronalazak i zadržavanje posla. U vezi sa tim značajan je i podatak da od njih 40, 16 nije zaposleno. Kao još jedan izazov prepoznaje se roditeljstvo, s obzirom da je među ovom grupom ispitanika njih 9 postalo roditelj.

U oblasti pripreme za napuštanje brige iskustva ovih mladih ljudi su veoma dragocena. Svega 20% mladih je izjavilo da je tokom smeštaja steklo veštine koje su im bile potrebne za samostalan život, dok su ostali naveli da su im upravo nedostajale veštine kuvanja, kupovine, raspolaganja novcem, socijalne veštine, kao i za traženje posla. Ove teme bi trebalo da budu deo razvojnog plana mlade osobe pre nego što izađe iz sistema, međutim, njihovi odgovori ukazuju da u tom delu nisu dobili dovoljno podrške, odnosno da bi na tome trebalo više raditi sa mladima dok su u brizi.

Na pitanje o značajnim osobama u procesu planiranja napuštanja brige mladi iz ove grupe ispitanika su nešto drugačije odgovorili u odnosu na mlade iz grupe koja se još uvek nalazi na alternativnom staranju, što je donekle i očekivano imajući u vidu strukturu uzorka. Ukazali su na značaj podrške vaspitača u domu, hranitelja, s tim da je i u ovoj grupi značajan broj mladih naveo prijatelje kao resurs podrške. Ovakvi nalazi mogu biti korisni jer su ovi mladi već prošli kroz proces pripreme i izašli iz sistema, te imaju uvid u celokupan proces i zato bi bilo značajno dodatno istražiti zbog čega ne prepoznaju podršku na primer staratelja, voditelja slučaja, i drugih aktera uključenih u proces zaštite. Može se pretpostaviti da sa njima nemaju blizak odnos, već da kontaktiraju kada su u pitanju pravne i administrativne procedure i da usled toga ne prepoznaju važnost njihove uloge u celokupnom procesu. U procesu neposrednog osamostaljenja većina sebe vidi kao najveći resurs podrške, odnosno smatraju da su ključni bili njihova volja, upornost, hrabrost, ambicije i unutrašnja snaga, svesnost, snalažljivost, prilagođavanje okolini, kao i njihovo životno iskustvo, obrazovanje i izgrađene radne navike.

⁵ <https://sos-decijasela.rs/prvo-i-jedino-udruzenje-mladih-koji-su-odrasli-bez-roditeljskog-staranja-3/>

O korisnim informacijama prilikom napuštanja brige, mladi su uglavnom navodili da nisu imali informacije o oblasti zapošljavanja, zatim o obukama i radionicama, kao ni o finansijskoj podršci. Takođe su se izjasnili da bi voleli da su imali dodatnu pomoć u vezi finansijske podrške i za pronalaženje adekvatnog smeštaja. Više od polovine mladih je navelo da su se sami snalazili prilikom traženja prvog stana, što ukazuje da nisu imali opcije na raspolaganju. Ovi odgovori upravo ukazuju na ključne oblasti kojima se u praksi ne posvećuje dovoljno pažnje, kada je u pitanju priprema za izlazak iz brige. Smeštaj, odnosno stanovanje, finansijska podrška, traženje posla i obuke su prediktori za uspešno osamostaljivanje i ako mladi nemaju dovoljno podrške u ovom domenu teško će se nositi sa svim izazovima koje samostalan život donosi.

Takođe po pitanju finansijske podrške mladi su davali različite odgovore, što se može povezati sa neujednačenom zakonskom legislativom koja postoji na nivou gradova i opština na teritoriji Republike Srbije. Na osnovu dobijenih podataka možemo videti da novčana sredstva koja su dobili nisu bila dovoljna da pokriju sve osnovne životne potrebe.

Veoma važan podatak koji svakako utiče na proces planiranja izlaska jeste to što je sedam ispitanika izjavilo da nije imalo informaciju o napuštanju smeštaja, dok je više od 1/3 mladih navelo da im je to saopšteno manje od nedelju dana pre izlaska. Samim tim teško da se može očekivati da su imali neophodne informacije ili plan osamostaljivanja koji bi kroz postavljene ciljeve i definisane aktivnosti predvideo sve ono što im je potrebno i korisno za budući samostalan život. Uprkos tome, osećanja koja je nešto više od polovine ispitanika prepoznalo kod sebe prilikom izlaska iz sistema su bila pozitivna ili eventualno ambivalentna. Ovakav rezultat može se takođe povezati sa ličnim snagama, podrškom koju su dobili kroz period odrastanja, ali i činjenicom da mladi u tom uzrastu, uopšteno posmatrano, imaju potrebu da se odvoje i vode nezavistan život. Komentar jedne mlade osobe da će "napokon sva odgovornost pripada meni" takođe može ukazivati na potrebu da se uspostavi kontrola nad sopstvenim životom i preuzimanju lične odgovornosti. Sa druge strane, 45% ispitanika je imalo negativna osećanja, što kada se poveže sa procesom nedovoljne pripreme uz prethodna loša životna iskustva, nije iznenađujuć podatak. Takođe su prepoznali kod sebe i određene psihološke probleme koji su se manifestovali kroz strah, anksioznost, zbrinutost, teškoće u snalaženju nakon napuštanja alternativnog staranja, finansijske i uopšte probleme egzistencijalne prirode. Svi problemi koje prijavljuju se mogu povezati sa nedostatkom adekvatne podrške u procesu pripreme ili nakon izlaska iz brige. Uz to što nemaju adekvatnu sistemsku podršku nakon izlaska iz brige, nadovezuje se i činjenica da većina nema podršku biološke porodice, čak jedan broj ispitanika nije želeo da se izjašnjava na ovu temu, što takođe može pojačati negativna osećanja i zabrinutost mladih.

Ono što su izdvojili kao potrebnu podršku nakon izlaska iz brige jesu: obezbeđen smeštaj/stan, ali i osoba koja će ih obilaziti ili kojoj mogu da se obrate za pomoć, psihološka podrška, materijalna pomoć, pomoć u traženju posla, podrška bliskih ljudi (prijatelja i partnera/partnerke).

Po pitanju aktuelnih prihoda najveći broj njih je odgovorio da im nisu dovoljni za obrazovanje i obuke, što u ovoj grupaciji mladih ljudi može biti ometajući faktor za dalje napredovanje u karijeri. Sa druge strane, može biti i razumljivo da nemaju dovoljno novca za ovu vrstu potreba jer se većina njih samostalno izdržava (plaća stan i sve druge životne troškove). Po pitanju dugovanja većina njih je navela da nema dug, kao i da bi mogla u potpunosti da ga otplati, što se poklapa sa potvrdnim dogovorima koje je većina ispitanika dala na pitanje o praćenju troškova.

Iako najveći broj ispitanika navodi da se dobro oseća i da pozitivno procenjuje svoje zdravlje i emocionalnu dobrobit, jedan broj je naveo da se ne oseća sigurno, a da je to uglavnom zbog materijalnog stanja i finansijske situacije. Po pitanju briga izdvojilo se da najviše brinu za svoju budućnost i to iz razloga koji se odnose na stambeno pitanje, zaposlenje, finansije i porodicu. Sa druge strane kao nešto što je pozitivno jeste činjenica da imaju ispred sebe svetlu sliku budućnosti i da sebe u narednih pet godina vide kao nekoga ko je unapredio svoja znanja, ko je profesionalno ostvaren, unapredio lične i porodične odnose i ostvario se u roditeljskoj ulozi, unapredio svoj zdravstveni status i uopšteno kvalitet života.

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Istraživanje koje je sprovedeno u okviru organizacije Fondacija SOS Dečija sela Srbija, u kome su učestvovali mladi koji se pripremaju ili su izašli sa alternativnog staranja pokazalo je da je potrebno značajno raditi na unapređenju politika i neposredne prakse u radu sa mladima, kao i obezbediti razvoj dodatnih usluga i servisa koji bi bili od pomoći u procesu pripreme, ali i nakon izlaska iz brige.

U okviru grupe mladih koji su već izašli sa alternativnog staranja pokazalo se da nisu imali dovoljno podrške tokom perioda pripreme, čak, pojedini navode da nisu uopšte imali pripremu, što može značajno umanjiti mogućnosti za uspešno obavljanje razvojnih zadataka koje faza osamostaljivanja inače podrazumeva. Ovaj podatak je posebno važan ako se uzme u obzir činjenica da su mladi koji odrastaju u sistemu alternativnog staranja najčešće imali teška traumatska iskustva tokom svog odrastanja, uključujući uz to i da su duži niz godina proveli u sistemu i čak promenili nekoliko oblika smeštaja. Ovakva iskustva pojačavaju osećanje straha i zabrinutosti za budućnost kod jednog dela mladih koji su učestvovali u istraživanju, što ih uz nedovoljnu i nekonzistentnu podršku može učiniti dodatno ranjivim i umanjiti kapacitete da se nose sa izazovima koje osamostaljivanje podrazumeva. Pored toga nedovoljna priprema podrazumeva i nedostatak informacija, te o potrebi bolje informisanosti u procesu pripreme svedoče rezultati obe grupe ispitanika.

Podrška za obezbeđivanje stanovanja, finansijska podrška, podrška u traženju posla i profesionalne obuke su oblasti koje su mladi prepoznali kao ključne u kojima im je potrebno najviše podrške. Upravo ovi navedeni segmenti podrške, uz dobru informisanost i razvijene životne veštine, predstavljaju preduslov za uspešno prevazilaženje izazova koje sa sobom nosi proces osamostaljivanja.

Prema važećoj zakonskoj legislativi u Srbiji, predviđeno je da se definiše plan emancipacije za svaku mladu osobu u sistemu alternativnog staranja na uzrastu od 14 godina. Nalazi prethodnih istraživanja ukazuju na to da ne postoje jasne i precizne informacije o broju i sadržaju planova, a sa druge strane poznato je da individualizovan pristup u izradi i realizaciji ovakvih planova umnogome unapređuje poziciju mlade osobe, a posebno u periodu kada je potrebno da izađe i započne samostalan život.

Sa druge strane, kada izađu iz brige, većina njih nema uopšte ili nema dovoljnu organizovanu podršku, kao ni mogućnost da se vrati u svoju biološku porodicu ili da dobije neku vrstu podrške od njih. Iz tog razloga značajno je razvijati usluge i servise koji mogu obezbediti pružanje dalje podrške kroz savetodavni rad, edukaciju, profesionalno osposobljavanje. Pored toga, još jedan značajan problem koji je istraživanje pokazalo jeste činjenica da se ne vodi evidencija o mladima koji su izašli iz AS, niti da postoje servisi koji bi im pružali podršku, osim Centra "Jaki mladi" koji funkcioniše u sklopu Fondacije SOS Dečija sela Srbija i da se samim tim teže mogu meriti ishodi osamostaljivanja. Još jedan značajan aspekt jeste i potreba za razvijanjem usluga koje pružaju podršku biološkim porodicama mladih, kako bi se eventualno razvili i unapredili njihovi kapaciteti i makar delimično postali resurs podrške mladima prilikom ili nakon izlaska iz brige.

Na osnovu rezultata dobijenih kroz istraživanje o napuštanju alternativnog staranja jasno možemo zaključiti da je potrebno unaprediti politike kroz reviziju postojećih zakonskih dokumenata, razvoj usluga i servisa za podršku mladima koji se pripremaju ili su već izašli iz sistema alternativnog staranja i nalaze se u tranzicionom periodu, ali i unapređenje neposredne prakse rada stručnjaka koji rade direktno sa mladima. Podrška i edukacija zaposlenih koji su direktno uključeni u rad sa mladima, jasna koordinacija između njih i podela zadataka i odgovornosti takođe bi mogla pozitivno uticati na proces pripreme za osamostaljenje. Unapređenje saradnje državnog i civilnog sektora takođe bi moglo pospešiti proces, kao i uključivanje usluge podrške koju realizuje Centar "Jaki mladi" za mlade koji su izašli iz brige kao model, u postojeći sistem usluga za mlade. Takođe, realno obezbeđivanje aktivnog učešća i participacije mladih u procesu kreiranja odluka značajnih za njihov život moglo bi se omogućiti kroz podizanje svesti zaposlenih i jačanje njihovih profesionalnih kompetencija u ovoj oblasti. Svakako, značajno je razmotriti mogućnosti za dalja istraživanja u ovoj oblasti koja bi uključila veći broj mladih koji su imali iskustvo odrastanja u alternativnoj brizi u dužem vremenskom periodu.

Kako bi se dobijene konkretne preporuke i mere za unapređenje položaja mladih koji napuštaju sistem alternativnog staranja ili su iz njega izašli sagledale strukturisali smo ih tako da se odnose na: 1) oblast javnih politika; 2) normativnu oblast; i 3) institucionalno-organizacionu oblast:

1. Preporuke za oblast javnih politika

1) Potrebno je koordinisano, sistemski i metodološki konzistentno, i tako da ključnu ulogu ima resorno ministarstvo za socijalnu zaštitu u saradnji sa ministarstvom nadležnim za porodicu, ministarstvom nadležnim za upravu i lokalnu samoupravu, ministarstvom nadležnim za obrazovanje, ministarstvom nadležnim za privredu, kao i u saradnji sa zavodima za socijalnu zaštitu i uz učešće civilnog sektora, akademske zajednice i ekspertata čija su ekspertiza i iskustvo usmereni ka pravima deteta, ljudskim pravima i sistemu socijalne zaštite:

(a) analizirati uticaj dosadašnjih mera javnih politika u odnosu na mlade koji napuštaju sistem alternativnog staranja i identifikovati dokumenta javnih politika u okviru kojih je potrebno propisati mere za unapređenje sistema podrške mladima koji napuštaju sistem alternativnog staranja;

(b) u odgovarajućem dokumentu javne politike planirati razvoj programa podrške roditeljima i biološkim porodicama, radi prevencije odvajanja dece od roditelja i izmeštanja iz biološke porodice, kao i s ciljem povratka deteta odnosno mlade osobe u okruženje biološke porodice; deinstitutionalizaciju u sistemu socijalne zaštite;

(c) u odgovarajućem dokumentu javne politike planirati dalji razvoj alternativnog vaninstitucionalnog staranja o deci i mladima, i u okviru toga planirati jasne mehanizme i korake za standardizaciju novih usluga podrške ovoj ciljnoj grupi, kao i razvoj i integraciju u sistem socijalne zaštite novih programa podrške;

(d) u odgovarajućem dokumentu javne politike planirati unapređenje multisektorskih programa i usluga podrške usmerenih ka deci i mladima, roditeljima i biološkim porodicama, kao i alternativnim porodicama;

(e) u odgovarajućem dokumentu javne politike planirati unapređenja međuopštinskih programa i usluga podrške mladima koji se osamostaljuju;

(f) u odgovarajućem dokumentu javne politike planirati unapređenje programa i mehanizama podsticaja poslodavaca za održivo zapošljavanje odnosno radno angažovanje mladih koji izlaze iz sistema alternativnog staranja.

2) Napraviti analizu stanja i potreba za unapređenje kadrovskog i stručnog potencijala svih institucija koje su uključene u alternativno staranje o deci i mladima (centara za socijalni rad, centara za porodični smeštaj i usvojenje, domova za smeštaj dece i mladih).

3) Kreirati mehanizme za celovitije, funkcionalnije i održivo uključivanje drugih organizacija (organizacija civilnog društva, agencija i dr.) u sistemsku brigu i podršku deci i mladima na alternativnom staranju i u procesu njihovog osamostaljenja. Ove mehanizme je potrebno kreirati na nacionalnom nivou kao i na nivou lokalnih zajednica, putem iniciranja sistemskog partnerstva, olakšavanja funkcionisanja i podrški organizacijama civilnog društva i dr. odgovarajućim organizacijama da:

(a) imaju veću dostupnost sredstvima iz nacionalnog budžeta, budžeta AP Vojvodina i budžeta jedinica lokalne samouprave za realizaciju svojih programa rada sa decom i mladima na alternativnom staranju i u procesu njihovog osamostaljenja;

(b) budu funkcionalnije povezani sa centrima za socijalni rad i centrima za porodični smeštaj i usvojenje, radi preuzimanja značajnijih uloga u: outreach-u; iniciranju podrške deci i mladima od strane centara za socijalni rad i centara za porodični smeštaj i usvojenje; monitoringa alternativnog staranja u institucijama i drugim porodicama; podrške biološkim roditeljima i porodicama; radi preuzimanja drugih značajnijih aktivnosti u skladu sa potrebama dece i mladih kao i s obzirom na svoje kapacitete i kompetencije.

2. Preporuke za normativnu oblast

1) U Zakonu o socijalnoj zaštiti propisati nove vrste materijalne podrške, tj. novčane pomoći detetu i mladoj osobi bivšem korisniku usluge smeštaja, na nacionalnom nivou u trajanju od dve godine.

2) U Pravilniku o bližim uslovima i standardima za pružanje usluga socijalne zaštite, standardizovati nove usluge socijalne zaštite usmerene ka podršci deci i mladima, njihovim biološkim i alternativnim porodicama, uključujući i decu i mlade koji napuštaju sistem alternativnog staranja.

3. Preporuke za institucionalno-organizacionu oblast

1) Unaprediti institucionalno funkcionisanje centara za socijalni rad i centara za porodični smeštaj i usvojenje u pogledu:

- (a) planiranja osamostaljenja mladih koji se pripremaju za napuštanje alternativne brige;
- (b) realizacije planiranih mera i vidova pripreme mladih za napuštanje alternativne brige kao i podrške onima koji su izašli iz institucije ili alternativne porodice;
- (c) koordinacije aktivnosti centara za socijalni rad, centara za porodični smeštaj i usvojenje, organa lokalne samouprave nadležnih za socijalnu zaštitu i pružalaca usluga socijalne zaštite koje se obezbeđuju sa nacionalnog i nivoa AP Vojvodina i lokalne samouprave;
- (d) izrade i usvajanja jedinstvene metodologije za evidenciju i praćenje mladih koji se osamostaljuju, kao i za evaluaciju programa i usluga za osamostaljivanje.

2) Inicirati izradu lokalnih planova za unapređenje pripreme mladih za osamostaljenje i podrške u procesu osamostaljenja, u okviru čega je potrebno identifikovati potrebe za uslugama podrške, na jednoj strani i raspoloživih resursa (kao i mogućnosti njihovog unapređenja) na drugoj strani.

3) Unaprediti primenu pozitivnih propisa i praksu u odnosu na pripremu mladih za napuštanje alternativnog staranja i podršku u osamostaljenju. Potrebno je obezbediti bolju primenu normi koje se odnose na izradu (za svakog korisnika) individualnih planova emancipacije do navršene 14 godine usklađenih sa karakteristikama i potrebama korisnika, koji se redovno revidiraju i prilagođavaju promeni okolnosti. Ovo je potrebno realizovati:

- (a) planiranjem za period od tri do pet godina i pružanjem stručne podrške radi unapređenja stručnog rada i usluga socijalne zaštite, od strane Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu u Beogradu i Pokrajinskog zavoda za socijalnu zaštitu u Novom Sadu;
- (b) planiranjem za period od tri do pet godina i realizacijom nadzora nad stručnim radom centara za socijalni rad, ustanova za domski smeštaj dece i mladih i centra za porodični smeštaj i usvojenje, od strane ministarstva nadležnog za socijalna pitanja i pokrajinskog organa nadležnog za socijalna pitanja u AP Vojvodina;
- (c) evaluacijom postojećih programa obuke za stručne radnike koji rade sa mladima koji se osamostaljuju, njihovih efekata i slabosti, kao i planiranjem i realizacijom novih programa obuke koji će biti usklađeni sa identifikovanim potrebama stručnih radnika, nedostacima prakse i potrebama mladih u sistemu alternativne brige;
- (d) podsticanjem i podrškom stručnih radnika koji rade sa decom i mladima da poštuju potrebe i prava dece i mladih na učešće u donošenju odluka koje ih se tiču;
- (e) podsticanjem i podrškom stručnih radnika da sistematski i adekvatno (kada je to u skladu sa interesom korisnika) rade na unapređenju i negovanju odnosa mladih sa biološkom porodicom i drugim značajnim osobama.

4) Pružaoce usluga mladima koji napuštaju sistem alternativnog staranja potrebno je podsticati da sa mladima u procesu pripreme za osamostaljivanje i podrške prikikom osamostaljivanja rade na realizaciji podrške:

- (a) uzimajući u obzir činjenicu da su mladi koji odrastaju u sistemu alternativnog staranja najčešće imali teška traumatska iskustva tokom svog odrastanja, uključujući i da su duži niz godina proveli u sistemu i promenili nekoliko oblika smeštaja;
- (b) uzimajući u obzir iskustva mladih koja pojačavaju osećanje straha i zabrinutosti za budućnost, što ih uz nedovoljnu i nekonzistentnu podršku može učiniti dodatno ranjivim i umanjiti kapacitete da se nose sa izazovima koje osamostaljivanje podrazumeva;
- (c) imajući u vidu potrebu mladih za informacijama u procesu pripreme o svim pitanjima koja se tiču njihove budućnosti, dostupnosti podrške iz drugih sistema i drugim pitanjima koja su važna za svaku mladu osobu u procesu osamostaljivanja;
- (d) usmeravajući podršku ka obezbeđivanju stanovanja, finansijskoj podršci, podršci u traženju posla i profesionalnoj obuci, kao i u drugim oblastima koje su mladi prepoznali kao ključne i u kojima im je potrebno najviše podrške;
- (e) obezbeđujući dalju podrške kroz savetodavni rad, edukaciju i profesionalno osposobljavanje.

LITERATURA:

- Beogradski centar za ljudska prava. (2019). *Nulti izveštaj o ljudskim pravima mladih u Republici Srbiji*. Beograd: Beogradski centar za ljudska prava
- Burgund, A. (2019). *Analiza položaja mladih koji napuštaju sistem alternativnog staranja*. Beograd: Fondacija SOS Dečija sela Srbija
- Vlaović Vasiljević, D. Kovačević, V. Šunderić, Ž. (2017). *Analiza položaja mladih u riziku i preporuke za unapređenje njihove socijalne i ekonomske inkluzije*, Beograd: Centar za socijalnu politiku.
- Republički zavod za socijalnu zaštitu (2019). *Izveštaj o radu centara za socijalni rad za 2018. godinu*
- Republički zavod za socijalnu zaštitu. (2019). *Deca u sistemu socijalne zaštite 2018*.
- Republički zavod za socijalnu zaštitu. (2018). *Izveštaji o radu centara za porodični smeštaj i usvojenje za 2017.godinu*
- Republički zavod za socijalnu zaštitu. (2019). *Izveštaj o radu ustanova za smeštaj dece i mladih za 2018. Godinu*

PRILOZI:

UPITNIK ZA MLADE U SISTEMU ALTERNATIVNE BRIGE

Svrha ovog intervjua je da saznamo nekoliko stvari o vremenu koje provodiš u brizi. Molimo vas da odgovorite na svako pitanje najiskrenije što možete. Razgovor je poverljiv i ovaj intervjua, zajedno sa mnogim drugim intervjuiima, će se koristiti samo za ovo istraživanje. Niko neće znati ko je rekao šta. Ako postoji pitanje na koje ne želite da odgovorite, to je u redu, samo recite i krenućemo dalje.

Inicijali intervjua _____

Broj upitnika koji je sproveo intervjuer _____

Prvo neka pitanja o tebi

S1. Koje godine si rođen/a? _____ (unesi broj)

S2. Pol: Muško   Žensko   (zaokruži)

S3. Gde živiš? grad   selo   (zaokruži)

S4. Koliko si imao/imala godina kada si prvi put smešten/a u sistem alternativne brige? _____ (unesi broj)

S5a. U kom obliku brige si sada?:   Dom za decu i mlade   hraniteljska porodica
SOS porodica ili zajednica mladih/SIL   drugo: _____ (zaokruži ili upiši nešto drugo)

S5b. Koliko dugo si u trenutnom obliku brige? _____ (unesi broj)

S6. Koliko si godina u alternativnoj brizi (domu, hraniteljskoj porodici)?:

1-3   4-6   7-10   10 i više (zaokruži)

S7. Koliko si različitih smeštaja imao/la do sada? _____ (unesi broj)

S8. Pre ovog smeštaja si bio/bila u: 1. Domu za decu   2. Hraniteljskoj porodici
3. SOS (Porodici ili Zajednici mladih)   4. drugo: _____ (zaokruži jedno ili upiši nešto drugo)

S9. Da li ideš u školu? 1. Da   2. Ne (zaokruži jedno)

S10. Koji si razred _____(upiši)

1. Osnovna škola   2. Srednja škola   3. Drugo

S11. Da li si trenutno zaposlen/a? 1. Da   2. Ne (zaokruži jedno)

S12. Čime se baviš? _____

S13. Ako si zaposlen/a, da li radiš: 1. Puno radno vreme   2. Pola radnog vremena
3. Sezonske/privremene radove (zaokruži jedno)

S14. Da li trenutno pohađaš neku stručnu obuku? 1. Da (napiši koju _____) 2. Ne

Neka pitanja o tvojoj pripremi za napuštanje brige i samostalan život

A1. Koje veštine trenutno razvijaš? (Molim te da razmotriš dole navedene veštine i da dodaš veštine koje smatraš važnim ako nisu na listi)

Životne veštine	Veoma dobro	Dovoljno	Ne razvijam znanja ni veštine	
Praktične veštine:				
kuvanje				A
kupovina				B
raspolaganje novcem				C
	1	2	3	
Zdravlje i stil života				
Lična higijena				D
Zdrava ishrana				E
Održavanje kondicije (fizička aktivnost)				F
Sigurni seksualni odnosi				G
Prevenција zloupotrebe alkohola				H
Prevenција zloupotrebe droga				I
Izbegavanje konzumiranja cigareta				J
	1	2	3	
Veštine u međuljudskim odnosima:				
Sklapanje prijateljstava				K
Lični odnosi (srodnici, braća, sestre i druge znalajne osobe)				L
Partnerski odnosi				M
Odnos sa službenim licima (u banci, pošti, kod lekara, u policiji)				N
Pronalaženje pomoći ili informacija				O
Drugo: _____				P
	1	2	3	

A2. Koliko korisnim smatraš sledeće osobe kada je reč o tvojoj pripremi za napuštanje brige?

	Veoma	Delimično	Nema pomoći	Nije primenjivo	
Hranitelj/hraniteljica					A
Vaspitač u domu					B
Stručnjak za napuštanje brige					C
SOS roditelj					D
Voditelj slučaja					E
Nastavnici, učitelji					F
Porodica/ rođaci					G
Prijatelji					H
Drugo					I
	1	2	3	4	

A3. Zbog čega su ti osobe koje si naveo/navela veoma značajne?:

A4. Kada bi ti bila potrebna dodatna pomoć, kakvu pomoć bi voleo/volela da imaš?

A5. Da li si naišao/la na barijere u pronalaženju informacija o tome šta znači napustiti brigu ili šta će se dogoditi nakon toga?

(npr: o uslugama koje su potrebne mladima i kako im pristupiti, o relevantnim zakonima, itd.)

A6. Da li ti je iko rekao kada ćeš napustiti brigu?

(navesti funkciju osobe, npr. socijalni radnik, staratelj, nastavnik, član porodice, prijatelj, itd.)

A7. Šta misliš, kada biste ti i tvoji vršnjaci trebalo da budete obavešteni o napuštanju brige i zašto? (zaokruži jedno)

1. manje od jedne nedelje   2. između 3-4 nedelje   3. 2-3 meseca   4. više od 4 meseca

drugo _____
_____

A7a. Zbog čega tako misliš?

_____
_____
_____

A8. Možeš li mi reći kako se osećaš kada razmišljaš o napuštanju brige?

_____
_____
_____

A9. Šta misliš, sa koliko godina su mladi spremni za samostalan život? _____ (unesi broj).

A9a. Zašto sa toliko godina?

_____
_____
_____

A10. Šta misliš, kakva podrška je potrebna mladima tokom **pripreme** za napuštanje brige?

_____
_____
_____

A11. Šta misliš, kakva je podrška potrebna mladima nakon što **započnu samostalni život?**

_____
_____
_____

A12. Šta je do sada bila najznačajnija pomoć koju si dobio/la u pripremi za osamostaljivanje?

_____
_____
_____

A13. Da li dobijaš bilo kakve informacije o podršci procesu napuštanje brige u sledećim oblastima?

	Dovoljno	Delimično	Ne	
Smeštaj				A
Lični i emocionalni razvoj				B
Obrazovanje				C
Obuka/radionice				D
Zapošljavanje				E
Zdravlje				F
Finansijska podrška				G
Drugo, navedite šta _____ _____				H
Drugo, navedite šta _____ _____				I
	1	2	3	

Nekoliko pitanja o tvojoj finansijskoj situaciji i smeštaju

A14. Da li imaš neka primanja?

1. Džeparac   2. Plata   3. Stipendija   4. Zarada od sezonskog posla

A15. Ako bi imao bilo kakav dug, da li bi mogao da ga vratiš?

1. U potpunosti   2. Približno   3. Teško   4. Ne bih mogao uopšte

5. Nemam dug (zaokruži jedan odgovor)

A15b. Da li pratiš svoje troškove?

1. U potpunosti   2. Delimično   3. Teško   4. Ne uopšte (zaokruži nešto)

A16. Šta misliš da pomaže mladim ljudima u brizi da nemaju nikakve dugove?

A17. Da li znaš gde ćeš živeti nakon napuštanja brige?

A18. U kakvom obliku smeštaja bi voleo/la da živiš? (zaokruži jedan odgovor)

1. Osiguran smeštaj od strane organizacije (polusamostalan život)
2. Svoj ili iznajmljeni stan
3. Studentski dom
4. Stanovanje uz podršku
5. Biološka porodica
6. Drugo _____

Zdravlje i emocionalna dobrobit

A19. Kako bi ocenio/la svoje fizičko zdravlje: (zaokruži)

1. Veoma dobro   2. Dovoljno dobro   3. generalno loše

A20. Kako bi ocenio/la svoje mentalno zdravlje: (zaokruži)

1. Veoma dobro   2. Dovoljno dobro   3. generalno loše

A21. Da li imaš osećaj sigurnosti? (zaokruži)

1. Da   2. ponekad   3. Ne

A21a. Zbog čega? _____

A22. Da li se osećaš dobro kada razmišljaš o sebi: (zaokruži)

1. da, većinu vremena   2. ponekad   3. Ne tako često

A23. Šta te najviše brine u vezi tvog života i zašto?

A24. Šta misliš da će biti najveća razlika između tvog života u brizi i života nakon izlaska iz brige? (objasni)

Neka pitanja o tvom slobodnom vremenu i odnosima sa prijateljima i porodicom

A25. Da li imaš fizičke aktivnosti?

1. Da, mnogo   2. Da, malo   3. Ne uopšte (zaokruži)

A26. Koje su najvažnije aktivnosti koje radiš u slobodno vreme (hobi, kurs, volonterski rad, druženje i td.)

A27. Sa kim razgovaraš kada si tužan/tužna? (Kakav odnos imaš sa tom osobom)?

A28. Oceni koliko ti je korisna podrška koju dobijaš od ovih ljudi:

	Veoma	Delimično	Nije mi korisna	Nije primenjivo	
Prijatelji					A
Biološka porodica					B
Rođaci					C
Braća i sestre					D
Hraniteljska porodica					E
SOS roditelj					F
Osoblje u domu					G
Osoblje iz drugih organizacija					H
Nastavnici					I
Voditelj slučaja					J
Stručnjak za napuštanje brige					K
Ljudi bliski religiji					L
Drugo: _____					M
Drugo: _____					N
	1	2	3	4	

A28a. Kako ti oni pomažu? _____

A29. Kako bi ocenio/oceniла svoj odnos sa sledećim ljudima:

	Veoma dobar	Adekvatan	Loš	Nije primenjivo	
Biološkim roditeljima					A
Širom porodicom (rođacima)					B
Braćom i/ili sestrama					C
	1	2	3	4	

A30. Ukoliko imaš podršku biološke porodice, molim te da navedeš kakvu pomoć i podršku dobijaš.

A31. Šta misliš o tome da imaš svoju porodicu u budućnosti? Šta bi to za tebe značilo?

A32. Kako se osećaš kada razmišljaš o roditeljstvu?

A33. Na kakve reakcije nailaziš kada kažeš ljudima da si u domu/hraniteljskoj/SOS porodici?

A34. Na koje uspehe u tvom životu si posebno ponosan/na?

A35. Šta misliš, šta je doprinelo tim uspesima?

A36. Kako bi voleo/la da te drugi vide?

A37. Šta je dobro u tvom sadašnjem smeštaju?

A38. Šta nije dobro u tvom sadašnjem smeštaju?

I za kraj, neka pitanja o tvojim težnjama

A39. Čemu težiš u budućnosti?

A40. Šta misliš da li ćeš to lako ostvariti?

A41. Kada bi ti trebala pomoć u dostizanju svojih težnji, šta misliš da bi ti najviše pomoglo?

A42. Kako sebe vidiš za 5 godina u pogledu sledećih stvari::

a. obrazovanja _____

---

b. zapošljavanja _____

_____

c. ličnih odnosa _____

_____

d. zdravlje i dobrobit

_____

_____

A43. Da li bi ti značio savet od strane mladih koji su već napustili brigu? U vezi čega?

_____

_____

X1. Da li još nešto želiš da kažeš?

_____

_____

X2. Da li smo propustili nešto što ti misliš da je važno

_____

_____

X3: Kako ti je izgledao intervju?

_____

_____

To je sve! Hvala ti na odvojenom vremenu!

.....

Za vršnjačke istraživače:

Ček lista:

Sva pitanja su završena

Potpisan obrazac za informisani pristanak

Dati su vaučeri (ako je primenjivo)

Ime istraživača: .....

Potpis: .....

Datum i mesto intervjua: .....

Dužina intervjua: ..... sati ..... minuta

Molimo vas da ukratko napišete svoje mišljenje o intervjuu! Na primer:

- Kako je prošao intervju?
- Šta ti se dopalo u atmosferi intervjua?
- Šta ti je posebno privuklo pažnju?
- Da li je bilo nešto što je pokrenulo tvoja osećanja?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

U slučaju da ti je potrebno više prostora, možeš pisati na drugoj strani.

HVALA TI MNOGO ZA TRUD!

UPITNIK ZA MLADE KOJI SU NAPUSTILI BRIGU

Svrha ovog intervjua je da saznamo nekoliko stvari o vremenu koje si proveo/la u brizi. Molim te da odgovoriš na svako pitanje, najiskrenije što možeš jer je cilj ovog istraživanja unapređenje položaja mladih koji napuštaju alternativno staranje. Ono što mi budeš rekao/la koristiće se samo za ovo istraživanje. Važno je da znaš da je sve anonimno: niko neće znati ko je šta rekao. Ako postoji pitanje na koje ne želiš da odgovoriš, to je u redu, samo mi kaži, i nastavićemo dalje.

Inicijali intervjuera _____

Broj upitnika koji je sproveo intervjuer _____

Prvo neka pitanja o tebi

S1. Koje godine si rođen/na? _____ (unesi broj)

S2. Pol: 1. Muški   2. Ženski (zaokruži jedno)

S3. Gde živiš?   grad   selo   (zaokruži)

S4. Koliko si imao/imala godina kada si prvi put smešten/a u sistem alternativne brige (dom/hraniteljsku porodicu/sos porodicu)? _____ (unesi broj)

S4b. Koliko godina si imao/la kada si napustio/la brigu? ____ (unesi broj)

S5. U kom obliku brige si bio/bila?   Dom za decu i mlade   hraniteljska porodica
SOS Porodica ili Zajednica mladih   drugo: _____ (zaokruži ili upiši drugo)

S6. Koliko godina si proveo/la u brizi?   **1-3**   **4-6**   **7-10**   **10 i više** (zaokruži jedno)

S7. Koliko smešta ja si imao/la tokom brige? _____ (unesi broj)

S8a. Nivo obrazovnog postignuća?

1. bez obrazovanja   2. osnovna škola   3. srednja škola   4. fakultet (zaokruži jedno)

S8b. Da li trenutno ideš u školu/studiraš?   1. Da   2. Ne (zaokruži jedno)

S9. Da li si u braku ili živiš sa partnerom/kom?   1. Da   2. Ne (zaokruži jedno)

S10. Da li si roditelj?   1. Da   2. Ne (zaokruži jedno)

S11. Ako jesi, koliko imaš dece? _____ (unesi broj)

S12. Da li si trenutno zaposlen/na?   1. Da   2. Ne (zaokruži jedno)

S13. Čime se baviš? _____

S14. Ako si zaposlen, da li radiš: 1. puno radno vreme   2. polovinu radnog vremena
3. sezonske/privremene poslove (zaokruži jedno)

Nekoliko pitanja o tvojoj pripremi i planiranju napuštanja brige

A1. Koje si veštine za samostalan život imao pre nego što si napustio/la brigu i koliko su bile razvijene? (molim te razmotri veštine koje su dole navedene i dodaj veštine koje smatraš važnim a koje nisu na spisku)

Životne veštine	Veoma dobro	Dovoljno	Nisam imao/la ova znanja i veštine	
Praktične veštine:				
kuvanje				A
kupovina				B
raspolaganje novcem				C
	1	2	3	
Zdravlje i stil života				
Lična higijena				D
Zdrava ishrana				E
Održavanje kondicije (fizička aktivnost)				F
Sigurni seksualni odnosi				G
Prevenција zloupotrebe alkohola				H
Prevenција zloupotrebe droga				I
Izbegavanje konzumiranja cigareta				J
	1	2	3	
Veštine u međuljudskim odnosima:				
Sklapanje prijateljstava				K
Lični odnosi (sa braćom, sestrama, srodnicima, značajnim osobama)				L
Partnerski odnosi				M
Odnos sa službenim licima (službenici u pošti, banci, lekar, policija)				N
Pronalaženje pomoći ili informacija				O
Drugo: _____ _____				P
	1	2	3	

A2. Koje veštine su ti nedostajale kada si napustio/la brigu?

A3. Koliko značajnim smatraš sledeće osobe kada je reč o zajedničkom planiranju napuštanja brige?

	Veoma	Delimično	Nije korisno	Nije primenjivo	
Hranitelj/hraniteljica					A
Vaspitač u domu					B
Stručnjak za napuštanje brige					C
SOS roditelj					D
Voditelj slučaja					E
Nastavnik					F
Porodica/ rođaci					G
Prijatelji					H
Drugo					I
	1	2	3	4	

A3a. Zbog čega su ti osobe koje si naveo/navela značajne?

A4. Da li si dobijao/la bilo kakve korisne informacije koje su ti pomogle prilikom procesa napuštanja brige u sledećim oblastima?

	Dovoljno	Delimično	Nisam imao/la informacije	
Smeštaj				A
Lični i emocionalni razvoj				B
Obrazovanje				C
Obuke				D
Zapošljavanje				E
Zdravlje				F
Finansijska podrška				G
Drugo (napiši šta): _____				H
Drugo (napiši šta): _____				I
	1	2	3	

A5. Kada bi ti bila potrebna dodatna pomoć, kakvu pomoć bi voleo/volela da imaš?

A6. Da li si naišao/naišla na barijere u pronalaženju informacija o tome šta znači napustiti brigu ili šta će se dogoditi nakon toga?

(npr. koje usluge će ti biti potrebne i kako da im pristupiš, informacije o zakonima, itd.)

A7. Ko ti je rekao da ćeš napustiti brigu?

navedi funkciju te osobe, da li je to bio socijalni radnik, hranitelj, voditelj slučaja, nastavnik, član porodice, prijatelj i td.)

A8. Koliko pre napuštanja brige ste pričali o tome?

1. Manje od jedne nedelje
2. Između 3 i 4 nedelje
3. 2-3 meseca
4. Više od 4 meseca (zaokruži jedno)

A9. Možeš li mi reći, kako si se osećao/la kada si čuo/la da ćeš napustiti brigu?

A10. Šta misliš, sa koliko godina su mladi spremni da napuste brigu i žive samostalno?

_____ (unesi broj)

A11. Koja podrška je potrebna mladima tokom procesa pripreme za napuštanje brige?

A12. Koja podrška je potrebna mladima nakon što započnu samostalan život?

A13. Šta ti je do sada najviše pomoglo da se pripremiš za samostalan život?

Nekoliko pitanja o tvojoj finansijskoj situaciji i smeštaju

A.14. Da li si dobio/la neki novac za napuštanje zaštite (npr. jednokratnu pomoć)?

Da   Ne (zaokruži)

A15. Da li je novac koji si dobio/dobila za napuštanje brige bio adekvatan za:

	Adekvatan	Dovoljan	Uopšte nije dovoljan	
Obrazovanje i obuka				A
Smeštaj				B
Odevanje				C
Hrana				D
Slobodno vreme i hobi				E
Prevoz				F
Održavanje porodičnih odnosa				G
Održavanje prijateljstava				H
Nisam dobio/la nikakav novac za napuštanje brige (Zaokruži ukoliko nisi dobio/la novac)				I
	1	2	3	

A16. Da li trenutno dobijaš novac iz sledećih izvora (označite sve što je relevantno):

- a. radni odnos
- b. naknade za nezaposlene
- c. društvene pogodnosti
- d. beneficije za obrazovanje (npr. stipendije)
- e. porodica
- f. prijatelji
- g. drugo
- h. nemam prihode

A17. Da li su tvoji sadašnji prihodi adekvatni za zadovoljavanje dole navedenih potreba?

	Adekvatni	Dovoljni	Nisu uopšte dovoljni	
Smeštaj				A
Hrana				B
Odevanje				C
Obrazovanje i obuke				D
Prevoz				E
Slobodno vreme				F
Zdravlje				G
	1	2	3	

A18. Kada bi imao neki dug,

A18a. Da li bi mogao da ga vratiš?

1. U potpunosti   2. Približno   3. Teško   4. Ne mogu uopšte   5. Nemam dug
(zaokruži jedan odgovor)

A18b. Da li pratiš svoje troškove?

1. U potpunosti   2. Delimično   3. Teško   4. Ne uopšte (zaokruži nešto)

A19. Šta misliš, šta bi moglo da pomogne mladim ljudima da ne "upadaju u dugove"?

A20. U koji oblik smeštaja ste preselili nakon izlaska iz brige? (zaokruži)

1. Program polusamostalnog života koji obezbeđuje organizacija
2. Sopstveni stan
3. Studentski dom
4. Stanovanje uz podršku
5. Biološku porodicu
6. Bio/la sam na ulici, bez smeštaja
7. drugo _____

A21. Koliko si dugo živeo/la u svom prvom smeštaju nakon napuštanja brige?

_____ meseci / godina (unesi broj i zaokruži da li su u pitanju meseci ili godine)

A22. Ko ti je i koliko pomogao u vezi smeštaja?

	Veoma	Delimično	Nije mi pomogao	Nije primenjivo	
Hranitelj/ca					A
Zaposleni u domu					B
Stručnjak za napuštanje brige					C
SOS porodica					D
Voditelj slučaja					E
Nastavnik					F
Porodica/rođaci					G
Prijatelji					H
Drugo					I
Drugo					J
	1	2	3	4	I

A22a. Zbog čega su ti bili veoma važni?

A23. Kako si odlučio gde ćeš živeti nakon napuštanja brige?

A24. U kom obliku smeštaja živiš trenutno? (zaokruži)

1. Program polusamostalnog života koji obezbeđuje organizacija
2. Sopstveni stan
3. Studentski dom
4. Stanovanje uz podršku (kuća na pola puta)
5. Biološku porodicu
6. Iznajmljujem stan
7. Kod partnera/ke u stanu
8. Na ulici, bez smeštaja
9. drugo _____

A25. Koliko dugo živiš u svom trenutnom smeštaju? (zaokruži)

1. manje od 6 meseci   2. 6 – 12 meseci   3. više od jedne godine

A26. Kako procenjuješ adekvatnost sledećih stvari u tvom trenutnom smeštaju?

	Adekvatno	Delimično	Nije adekvatno uopšte	
Privatnost				A
Sigurnost				B
Blizina obrazovne ustanove/centra za obuku				C
Blizina posla				D
Blizina prodavnica				E
Blizina porodice/prijatelja				F
Opremljenost stana				G
Mogućnost da priuštiš taj smeštaj				H
Higijena				I
Drugo _____				J
Drugo _____				K
	1	2	3	

A27. Možeš li, molim te, da opišeš neki problem sa kojima si se suočavao/la nakon napuštanja brige (ako ih je bilo).

A28. Šta ti najviše pomoglo ili ko ti je najviše pomogao u pronalasku odgovarajućeg smeštaja?

Zdravlje i emocionalna dobrobit

A29. Kako bi ocenio/la svoje fizičko zdravlje: (zaokruži)

1. Veoma dobro   2. Dovoljno dobro   3. Generalno loše

A30. Kako bi ocenio/la svoje mentalno zdravlje: (zaokruži)

1. Veoma dobro   2. Dovoljno dobro   3. Generalno loše

A31. Trenutno se osećam sigurno: (zaokruži)

1. Da   2. Ne

A31a. Zbog čega

A32. Da li se osećaš dobro kada razmišljaš o sebi: (zaokruži)

1. da, većinu vremena   2. ponekad   3. Ne tako često

A32a. U vezi mog života, najviše me brine:

A32b. Zašto?

A33. Srećan sam zbog sledećih uspeha u životu: (napiši kojih)

A34. Šta je doprinelo ovim uspesima? (objasni)

A35. Koje su glavne razlike između tvog života sada i života u brizi? (molim te objasni)

Neka pitanja o tvom slobodnom vremenu i odnosima sa prijateljima i porodicom

A36. Da li si imao i da li sada imaš neki hobi ili praktikuješ neku fizičku aktivnost?

	Da, mnogo	Da, malo	Ne uopšte	
Tokom brige				A
Nakon napuštanja brige				B
Samo sada				C
	1	2	3	

A 37. Koje su najvažnije aktivnosti koje radiš u slobodno vreme (hobi, kurs, volonterski rad, druženje i td.)

A 38. Sa kim razgovaraš kada si tužan/na? (Kakav odnos imaš sa tom osobom)?

A 39. Da li si imao podršku od sledećih osoba i koliko ti je to pomagalo?

	Veoma	Delimično	Ne uopšte	Nije primenjivo	
Prijatelji					A
Biološka porodica					B
Rođaci					C
Braća i sestre					D
Hraniteljska porodica					E
SOS roditelj					F
Osoblje u domu					G
Osoblje iz drugih organizacija					H
Nastavnici					I
Voditelj slučaja					J
Stručnjak za napuštanje brige					K
Ljudi bliski religiji					L
Drugo:					M
Drugo:					
	1	2	3	4	

A39a. Kako su ti oni pomogli?

A40. Kakav odnos imaš sa:

	Veoma dobar	Adekvatan	Loš	Nije primenjivo	
Biološkim roditeljima					A
Širom porodicom (rođacima)					B
Braćom i/ili sestrama					C
	1	2	3	4	

A41. Ukoliko imaš podršku biološke porodice, molim te da navedeš kakvu pomoć i podršku dobijaš.

A42. Šta misliš o tome da imaš svoju porodicu u budućnosti? Šta bi to za tebe značilo?

A43. Kako se osećaš kada razmišljaš o roditeljstvu?

A44. Na kakve reakcije nailaziš kada kažeš ljudima da si bio u domu/hraniteljskoj/SOS porodici?

A45. Kako bi voleo/la da te drugi vide?

A46. Koje su dobre stvari u vezi brige u domu/hraniteljskoj/SOS porodici?

A47. Koje su loše stvari u vezi brige u domu/hraniteljskoj/SOS porodici?

I za kraj, neka pitanja o tvojim težnjama

A48. Čemu si težio dok si bio u brizi?

A49. Koliko si sada blizu tih težnji?

A50. Kada bi ti trebala pomoć u dostizanju svojih težnji, šta misliš da bi ti najviše pomoglo?

A51. Kako vidiš sebe za 5 godina u pogledu sledećih stvari:

a. obrazovanja

---

b. zapošljavanja

---

c. ličnih odnosa

---

d. zdravlje i dobrobit

A52. Kako bi opisao ono što si naučio/la o životu nakon napuštanja brige?

A53. Koji savet bi dao/dala drugim mladim ljudima koji se pripremaju za napuštanje brige?

X1. Da li još nešto želiš da kažeš?

X2. Da li smo propustili nešto što ti misliš da je važno?

X3. Kako ti je izgledao intervju?

To je sve! Hvala ti na odvojenom vremenu!

.....

Za vršnjačke istraživače:

Ček lista:

Sva pitanja su završena

Potpisan obrazac za informisani pristanak

Dati su vaučeri (ako je primenjivo)

Ime istraživača: .....

Potpis: .....

Datum i mesto intervjuja: .....

Dužina intervjuja: .....sati ..... minuta

Molimo vas da ukratko napišete svoje mišljenje o intervjuu! Na primer:

- Kako je prošao intervju?
- Šta ti se dopalo u atmosferi intervjuja?
- Šta ti je posebno privuklo pažnju?
- Da li je bilo nešto što je pokrenulo tvoja osećanja?

.....

.....

.....

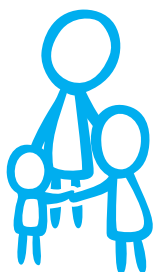
.....

U slučaju da ti je potrebno više prostora, možeš pisati na drugoj strani.

HVALA TI MNOGO ZA TRUD!

Dom pun ljubavi za svako dete

SOS DECIJA
SELA
SRBIJA

www.sos-decijasela.rs